

ԱՐԶԱԳԱՆԿ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԵՐԻ

№ 8

15 ԱՊՐԵԼԻ 1890

Բաժանորդագիրն է տարեկան ՏԱՍՆ ըուբլի, կէս տարուանը ՎԵՅ ըուբլի: Բաժանորդագրութիւնն ընդունվում է խմբագրատանը (Վեյլամինովսկայա փողոց, քաղաքային վարչութեան տան հանդէպ): Օտարաքաղաքացիք ղիմում են՝ Тифлисъ, Редакция иллюстрированной газеты „Ардаганкъ“.

Արտասահմանից՝ Rédaction du journal illustré „Ar dzagan g“.

Առանձին համարների գինը 30 կ.

Յալտարարութիւնների բառին 4 կ.

ՀԱՂԱՐԾԻՆԻ ՎԱՆՔԸ

Նկարեց Բերենշտամ: („Արձագանքի“ սեպհականութիւն):

**Հայ հասարակութեան սորա-
նով յայտարարուում է, որ Վե-
նետկի Մխիթարեան միաբա-
նութիւնը ներկայ տարւոյս մա-
յիսի 13-ին (ըստ նոր տոմա-
րի 25-ին) պիտի կատարէ Հ.
Ղևոնդ վ. Ալեշանի գրական
գործունէութեան յիսնամեայ յո-
րելեանը:**

ՀԱՅՐ ԴԵԻՈՆԻ ԱԼԻՋԱՆԻ ՅԻՍՆԱՄԵԱԿԸ

Ուր է հայկական բանաստեղծութեան
հայրը, ուր է Պէշիկթաշեանի, Գուրեանի,
Ու. Պատկանեանի ուսուցիչը:

Ուր է եւրոպական աշխարհահռչակ բա-
նաստեղծների, Ջիլլերի, Բայրոնի և այլոց
երգերի առաջին հայ թարգմանիչը:

Ուր է այն պատկառելի հայ գիտնական-
ներ, որի ձայնը լսվում է եւրոպական գի-
տունների կաճառներում, որի աշխարհա-
գրական և պատմական հետազոտութիւն-
ների հեղինակութիւնը ճանաչուած է գիտ-
նական աշխարհից:

Ուր է այն հայ հնադէտը, որ ժամա-
նակի ծախիչ ատամներից կորցել է հայ-
կական հնութիւնները և լոյս աշխարհ
հանել, ուր է այժմեան առաջին հայ բա-
նասէրը (Ֆիլոլոգ), հայ պատմաբանը,
աշխարհագրագետը, գրամագէտը, գրօշա-
ղէտն և գրչագէտը:

Ուր է այն հոկան, որ Ազրիական ծովի
մի կղզում շղթաւած նստած է և իւր հե-
ռաւոր հայրենիքի ամեն մի լեռան, բլրի,
գաշտի, առուակի, քաղաքի, շինի, աւե-
րակի և քարի տեղը վրտէ և լիսուն տարիէ
ի վեր ուսուցանում է հայերին և օտար-
ներին, ողբում է աւերակները և գրուատ-
ներ է գրում շէների վրայ:

Միթէ պէտք է այլ ևս չիշել Աւարայրի
քաղցրախօսի բլբուլի, Հայոց նահապետի,
Մանկունու, Մաղթունու, Հայրունու, Տըր-
լունու և Տէրունու իսկական անունը, մի-
թէ այսքանս բաւական չէր Հայր Ղևոնդ
Փարգար Ալիշանեանին ճանաչելու համար:

Երկու տարի առաջ «Արձագանքիս» ա-
ռաջին կիսամեակի համարներում յայտնե-
ցինք, որ 1890 թուին լրանում է Հայր
Ալիշանի գրական գործունէութեան չիս-
նամեակը, որի հանգիստւոր տօնախմբու-
թեան մասին պէտք է մտածէ Հայ հա-
սարակութիւնը: Այն ժամանակ մենք բա-
ցատրեցինք առանձին յոգուածներով ևս
Հայր Ալիշանի նշանակութիւնը և մեր

աշխատակից պարոն Գ. խալաթեանը Վե-
նետկից գրուած մի նամակով հաղորդեց
իւր տպաւորութիւնները և առաջարկեց
հրաւիրել Նահապետին Հայաստան:

Տօնախմբութեանց շուրհին և երախտա-
ղէտ սրտերի բարձրաբարբառ գրուածնե-
րը հաճելի չը թուեցին սուրբ Ղազարու
միայնակեցին, որ իւր ծերութեան օրե-
րը կամենում էր միայն իւր սիրելի
Հայրենիքի փառքերի վիպագրութեան նու-
իրել և նա յայտարարել տուաւ, թէ
հրաժարում է տօնախմբութիւնից: Մեծ
գիտնականին, զգայուն բանաստեղծին վա-
յել էր հրաժարուիլ աշխարհային ցոյցերից,
ոսկայն արգեօք մեզ ևս վայելէ լուել, մեր
երախտալիտութիւնն ևս թող իր տան
մեզ որ և է կերպիւ չը յայտնել մեր յար-
գանքը Հայերիս նոր քերթող հօր:

Տարօնի ծերունի Խորենացուց լիտոյ ուրնէ
արգեօք այն հայն, որ արժանանաւ քեր-
թողահայր կոչման, եթէ ոչ Բարձր Հայոց
և Կարուց ծերունի Ալիշանը:

Պատանի Հասակում գեռ ևս դարձում
էր Ալիշանի քնարը, երիտասարդութեան
առաջին տարիներում իսկ կրօնաւորութեամբ,
սկսեց իւր անխոնջ գիտնական, բանասի-
րական, գրագիտական և ուսուցչական
գործունէութիւնը: Մխիթարեան միաբա-
նութեան բաղմամբէս հանգիստարանի քա-
ռառնական, չիսնական, վաթսնական,
եօթնամեակական և ութսնական համարների
էջերը զարգարողը Ալիշանի գրիչն էր, ու
Ղազարու տպաւորից դուրս եկած հայրե-
նի մատենագրութեան հրատարակութիւն-
ների մեծ մասը Ալիշանի անխոնջ աշխա-
տութեանց պտուղներն են, որոնց վրայ
թէ և չիկայ նորա անունը, բայց նորա հո-
գին փչում է իւրաքանչիւրի գողտրիկ յա-
ռաջաբանից: Յիսնական թուականներից
մինչև այսօր հայկական հին և նոր աշ-
խարհագրութեան վերաբերեալ դուրս եկած
գրեթէ բոլոր հետազոտութիւններն և
նկարագիրները թէ հայերէն, թէ գաղղե-
րէն և թէ իտալերէն, Ալիշանի մտքի և
հանճարի ծնունդն են, նա է ահա ամբողջ
կէս դար միակ հեղինակութիւնը հայկա-
կան հնագիտութեան մէջ:

Բայց Ալիշանը Հայերիս թերևս այնքան
ծանօթ չէ իբրև գիտնական, որքան իբ-
րև բանաստեղծ, բայց քչերը գիտեն կա-
րելի է, որ նա է առաջին քնարերգակը
մեր նոր գրականութեան, նորա աշակերտ-
ներն են մեր հայկական բանաստեղծու-
թեան փայլուն աստղերն, ինչպէս Պէշիկ-
թաշեան, Գուրեան և Գամառ-Քաթիպա:
Պէշիկթաշեանը անմիջական աշակերտն է
Հայր Ղևոնդի, նորա ձեռնասուն աշակերտն

է մեր այդ քաղցրարարբառ բանաստեղծը,
որի «Ոհ ինչ անուշը» միայն բաւ է, ապա-
ցուցանելու իւր և իւր վարդապետի հո-
գեկցութիւնը: Գամառ-Քաթիպան Աւա-
րայրի բլբուլին է ձայնակցում միայն՝ երբ
երգում է «Ուր լուսին լուսին»... իսկ Գու-
րեանի «Յաւն» ու «Մահը» Հայոց աւերակ-
ների պահապանի և երգչի սրտիցն են
բղիւած կարծես:

Ի՞նչքան երախտամոռ պիտի լինի Հայ
ժողովուրդը, որ կէս դարեան անխոնջ
երգչին մոռանայ, այն երգչին, որ առա-
ջին անգամ հնչեցրեց ձնորհալուց սկսած
լուած հայ քնարն, և որի աշակերտները
ցայսօր իսկ իրանց քնարի թիւերին դար-
նելով՝ ամեն հայի սրտի թելերն են շար-
ժում և կենդանութեան նշաններ ցոյց
տալիս գիւղների վրայ:

Սուրբ Ղազարու միայնակեացը միայն
իւր քնարով չէր, որ սերունդ պատրաս-
տեց, նա և՛ ուսուցանելով ձեռնասուն ա-
շակերտներ թողեց մեզ, Ռափայէլեան,
Մուրադեան և վերջապէս Մուրադ-Ռա-
փայէլեան վարժարաններում երկար տա-
րիներ նա հայ լեզու, Հայ պատմութիւն
և աշխարհագրութիւն է ուսուցել, նորա
ձեռնասուն աշակերտների թիւը այժմ
հարիւրների է հասնում, որոնք ցրուած
հայ պանդուխտների և հայրենաբնակների
մէջ նորա ոգով են շնչում և նոյնը այլոց
ներշնչում: Միթէ կարծում էք այդ չա-
փով աւարտվում է Կարուց ծերունու գոր-
ծունէութիւնը, ոչ, նա աւելի ընդարձակ
ուսուցչութիւն է արել: Բաղմամբէս մի-
ջոցով նա քարոզել է և տարածել այն
մտքերն ու սգին, որի անձնաւորացումն
ինքն է, նա եւրոպական գիտնական կա-
ճառներում լսելի է արել իւր ձայնը և
հետաքրքրութիւն ու սէր է ներշնչել նո-
ցա դէպի իւր հայրենիքը:

Նեղ է անշուշտ շաբաթաթերթիս շըր-
ջանակը և սուղ է մեր ժամանակը մի առ-
մի դոնէ թուելու հայր Ալիշանի գործու-
նէութեան զլիաւոր կէտերը, թող մեր
ընթերցողները առ այժմ գոհ լինին
այսքանիս յիշատակութեամբ, որովհետև
ապագան պէտք է անսխառառ զբաղուի
այն մեծ մարդով, որ հայ ազգն ունեցել
է մեր դարում գրական ասպարիզում:

Հայր Ալիշանը մեր ազգի ամենամեծ
գրագէտն է այժմ, նա հայկական գիտու-
թեանց միակ հեղինակութիւնն է ժԹ.
դարու, նա է մեր նորագոյն բանաստեղ-
ծութեան հայրը և վերջապէս նորան է
միայն պատկանում հայկական երկ-
րորդ քերթող հայր պատուանունը:
Մխիթարեանք իրաւունք ունին տօնելու

եթէ ներքին է այսպէս ասել, իրանց միաբանութեան ամենաՀասուն պտուղը: Եթէ Սերաստացի վարդապետը այսօր կենդանանար, նա իւր իղէալի անձնաւորացումն կը տեսնէր Ալիշանի մէջ և պիտի գոհանար Աստուածանից իւր ըզձերի կատարումը տեսնելով: Այսօր Միւրթարի փոխանակ Ալիշանին պատուում է նորա միաբանութիւնը և յիշաւի մեծ պարծանքով և իրաւունքով:

Աշխատենք Ալիշանի զնահատութեան պարծանքին արժանանալ, թող ոչ ոք չը խլէ մեզանից այդ պարծանքը, թող ցոյց տանք աշխարհին, որ մենք կատարեալ ինքնաճանաչութիւն ունինք և զիտենք յարգել մեր գրականութեան իսկական մշակներին:

Ինչքան մեծամիտ և ինչքան էլ խիստ քննադատներ գտնուեն այժմ մեր գրագէտներին մէջ, այնու ամենայնիւ ամէնքն էլ ստիպուած պիտի լինեն խոստովանելու, որ Հայր Ալիշանն է այժմեան Հայոց ամենամեծ գրական գործիչը, նա է այն Հսկան, որ կանգնած է մեր Հին և նոր գրականութեան մէջ տեղն և երկուսին ևս Հասարակայնս պատիւ է բերում:

Եթէ չենք ուզում արժանանալ ապագայի ճրմարիտ նախատինքներին և արհամարհանաց, եթէ չենք կամենում այժմեան իսկ սերնդի առաջ ապերախտի անուն ժառանգել, պէտք է անսպառնալ ըստ արժանւոյն տօնենք Հայր Ալիշանի յիսնամեակը:

Այդ տօնախմբութիւնը զուտ գրական միայն կարող է լինել, եւթանասնամեայ ծերունի մեծ գրագէտին ու զիտնականին ամենավայելուչ տօնելու ձևն է տօնախմբութեան օրը մի գրական Հանգէս կազմել ի պատիւ նորա և ծանօթացնել Հասարակութեան այդ մեծ մարդու բազմազին գործերի Հետ: Հայր Ալիշանին զրամական նպաստները չեն կարող առանձին ուրախութիւն պատճառել, միայն մի բան կարող է նորա սիրտն ուրախացնել, այն է՝ Հայրենեաց փշրանքների լոյս Հանելը. ուրեմն եթէ որ և է նպաստ իսկ ժողովուրի, կարելի է դրանով դեռ չը Հրատարակուած ձեռագիրներ տրպել և նուրբել Նահապետի անուան:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ամսոյս 4-ին «Արձագանքի» խմբագրութիւնը Խրիմեան Հայրիկի 70 ամեակի առթիւ ուղարկեց Հետեւեալ Հեռագիրը Հայրիկին:

«Որդիական սիրով շնորհաւորում ենք

Ձեր թանգազին կենաց եօթանասնամեակը և մողթում ենք երկար կեանք Ձեր պաշտող ժողովրդի միւրթարութեան Համար»:

Ի դէպս, Հարկ ենք Համարում ուղղել մեր ակամայ սխալը: Խրիմեան Հայրիկի ծննդեան օրը ոչ թէ ապրիլի 4-ին է, ինչպէս «Մուրճ» ամսագրի խօսքով յայտնել էինք անցեալ անգամ, այլ ապրիլի 5-ին, ինչպէս այդ ցոյց է տալիս Հայր Աղանեանցի պատի օրացոյցը, որի տեղեկութիւնները, որքան առիթ ենք ունեցել ստուգել, միշտ քաղուած են ամենաճիշդ աղբիւրներէ:

Բազուից մեզ գրում են. «Այստեղից Խրիմեան Հայրիկին կանանց երիտասարդների, արհեստաւորների և ուսանողների կողմից շնորհաւորական հեռագիրներ ուղարկուեցին նորա եօթանասնամեայ տարեդարձի առթիւ»:

Երևանից պ. Երարատցին մեզ հաղորդում է հետեւեալը.

«Արձագանք» պատկերազարդ Հանդիսի 7 Համարը ստացուեց քաղաքումս Ապրիլի 4-ին: Դարիս մեծ Հայրենասիրի և անձնազիր գործողի՝ Հայր Հայրիկի տօնելի եօթանասնամեակի առաջարկը խմբագրութեանը կողմից շատ հաճելի, շատ անուշ եկաւ ընթերցողներին սրտերին:

Ապրիլի 4-ին տեղոյս Թեմական Դպրանոցի ուսուցչական խումբը, քանի մի կողմնակի պատուաւոր անձանց հետ միասին, հրաւիրուած էր իւր անդամակիցներից մէկի մօտ ընթերիքի: Մի անակարագրելի ուրախութիւն պատճառեց կողմնակի անձանց, երբ ուսուցչական խումբը միահամուռ ձայնակցութեամբ ածապարեց անհուն սիրով և անկեղծ զգացումներով առ Խրիմեան Հայրիկ լիքն իրանց սիրտը հետեւեալ հեռագրի միջոցով մեծ Հայրիկին ստուգանել՝ «Կ. Պոլիս. «Պատրիարքարան Հայոց. սրբազան Խրիմեան. «Երևանաց Թեմական Դպրանոցի ուսուցիչներն «մողթելով արեւատութիւն իրանց սիրելի Հայրիկին, շնորհաւորում են նորա խնկելի եօթանասնամեակը: Տեսուչ Յարութիւնեան»:

— Այս տարի ռուս թատերասէրները մի առանձին եռանդով են գործում. շարունակ ներկայացումներ են տալիս. մինչև անգամ մեծ պասն էլ արգելք չեղաւ: Ռուսաց թատերասէրների մէջ մի անսանձ երկպառակութիւն կայ, միմեանց հետ մրցելով միմեանց ոտքի տակն են փորում:

— Այսօր տեղոյս քաղաքային խորհրդարանի դահլիճում լինելու է պ. Մ. Մուսինեանի դասախօսութիւնը «Շերամապահութեան» մասին յօդուտ Կ. Հ. Բ. Ընկ. տեղոյս Վարչութեան: Որքան էլ նիւթը մեծամասնութեան Համար անհետաքրքիր լինի, այնու ամենայնիւ ժամանակակից է, կարեւոր է և ցանկալի, որ այդօրինակ դասախօսութիւններ շատ լինին:

ՎԱՆՔՈՒՄ ԹԱՂՈՒԵԼՈՒ ՆՃԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Մեր տաղանդաւոր բանաստեղծ Պետրոս Դուրեանը իւր կիսամահ դրութեան մէջ

գրած մի բանաստեղծութեամբ ասում է թէ մեռնողը իւր Համար լացող է խնդրում: Բանաստեղծի այս խօսքերի միտքը այն է, որ ամեն մի մարդ գնահատում է իւր շրջապատողներին յարաբերութիւնը դէպի իրան մինչև անգամ մահից յետոյ, որ մարդը ցանկանում է, որ իրան լան, ցուեն, այսինքն մի յայտնի յարգանք մատուցանեն իւր լիշատակին: Բայց մարդիկ լալիս են բառիս բուն նշանակութեամբ իրանց մերձականերին, ազգականներին ըստ մեծի մասին, լալիս են առհասարակ անհատները անհատներին: Յարգանքի այս ձևը մատչելի է շատերին, ամեն մի մարդի մահ միշտ մի քանի մարդկանց լացի արժանանում է: Սակայն կան աշխարհիս երեսին մարդիկ, որոնք բացի իրանց ազգակցական կապերը ստեղծում են իրանց Համար աւելի բարձր և աւելի լայն կապեր, բարձրանալով իրանց ընդունակութիւններով և գործունէութեամբ ազգակցականընտանեկան նեղ շրջանից:

Այս այն տեսակ մարդիկ, որոնց մասին բանաստեղծն ասում է.

«Ճիգ արաւ, զլուխը վտանգի ձրդեց,
Ազատեց եղբօրն ու տունը կանգնեց».

Այս տեսակ մարդկանց լիշատակը առանձնապէս յարգելու Համար Հասարակութիւնները զանազան ձևեր և միջոցներ են սահմանել: Այս միջոցներից ամենայնազելին մի քրիստոնեայ աշխարհում այն է, երբոր մէկի դիակը ամփոփում են որ և է եկեղեցու գաւթում: Բնական է, որ այսպիսի մի նշանաւոր յարգանք ամեն մի բանիմաց Հասարակութիւն պիտի տայ իւր անշահասէր գործիչին, իւր մեծ բարերարին և վերջապէս այնպիսի անձնաւորութեան, որը իւր կեանքով և գործունէութեամբ իւր ազգի անուան և պատուի բարձրանալուն է նպաստել: Մեր Հասարակութիւնը և մեր հոգևոր իշխանութիւնը այսպէս էլ միշտ Հասակացած է եղել եղեղեցու բակում Հանգուցեալին թաղելու միտքը: Սա մի տեսակ ազգային պարզեւաբաշխութիւն է, մի տեսակ զնահատութիւն է Հանգուցեալի երկրաւոր կեանքի ազդողուտ գործերի: Սորանով մենք ցոյց ենք տալիս Հասարակութեանը և զայոց սերունդներին, թէ մեր ազգի գործիչը ոչ միայն իւր վրայ լացող ազգականներ կ'ունենան, այլ և միւս մահ'անացուներից բոլորովին առանձին և պատուաւոր տեղ ունի թաղուելու: Այս մտքով և դիտաւորութեամբ է ի հարկէ, որ մեր երջանկալիշատակ կաթողիկոսների նշխարները ամփոփուած են մեր եկեղեցիների կամ վանքերի բակում, այս մտքով է արած,

որ Նոր-Նախիջևանցիք մի նշանաւոր հրապարակախօսի մարմինը Սուրբ-Խաչ Վանքի պատի տակ թաղելով են պատուել նորա յիշատակը:

Անցեալ կիւրակէ Վանքի մայր եկեղեցու գաւիթը ներկայացնում էր մի հետաքրքրական տեսարան: Այդ օրը յայտնի բարեգործ Հանգուցեալ Էֆէնդեանցի մահուան տարեգարձն էր և պիտի հոգեհանգիստ կատարուէր: Նոյն օրը թաղվում էր Թիֆլիզի հարուստ և իւր բարք ու վարքով ամենին յայտնի գօրեցի Ալէլօվը: Վանքի եկեղեցին և գաւիթը լիքն էին հանդիսականներով, որոնց ընտիր մեծամասնութիւնը եկել էր բարեգործ Էֆէնդեանի յիշատակը յարգելու, իսկ միւս մասը, որ գլխաւորապէս ազգականներ էին և համքարներ, հրաւիրուած էին Ալէլօվի թաղմանը ներկայ լինելու:

Պատարագիչը թեմիս սրբազան առաջնորդն էր: Սրբազանը համառօտապէս յայտնեց հանդիսականներին, թէ Ալէլօվի անձնաւորութեան մասին երկար խօսելը անհրաժեշտ չէ համարում, քանի որ հասարակութիւնը քաջ ճանաչում է նորան, միայն աւելացրեց, որ հանգուցեալը հետեւեալ կտակն է արել. հայոց ծխական ուսումնարաններում ուսանող թիֆլիզցի և գօրեցի չքաւոր մանուկների դաստիարակութեան գործին նուիրել տարեկան 1000 ռ., քսան տարի շարունակ. Ալէլօվի ժառանգները բացի դորանից նուիրել են Թիֆլիզի Վանքի մայր-եկեղեցուն 1000 ռ. և նոյն եկեղեցու քահանաներին 1000 ռ. արժողութեամբ 50% մի տոմսակի ստացուելի տոկոսները մշտապէս և 5000 ռ. Ս. Էջմիածնի վանքի վերաշինութեան օգտին:

Սրբազան առաջնորդը ասաց, որ այս բոլոր նուէրները մասին Ալէլօվի ժառանգները արդէն տուել են ապահովագիր, ասել է՝ Ալէլօվի կտակը կը կատարուի...

Թաղման հանգէսը կատարուելիս, հանգիսականները բաժանուեցին երկու խմբի, մեծամասնութիւնը Էֆէնդեանի գերեզմանն էր շրջապատել, իսկ Ալէլօվի գերեզմանի շուրջ հաւաքուել էին նորա ազգականները և մի փոքրիկ խումբ ծանօթների: Այսպէս ուրեմն Ալէլօվի գիակը թաղուեցաւ Վանքի գաւթում, ուր հայոց հուշակաւոր գորավարների, յայտնի եպիսկոպոսների և շանշեանի պէս առաքելների անձանց շիրիմներն են գտնվում...

Բազուկից մեզ գրում են. «Այստեղի գրասէր երիտասարդների մի խումբ յանձնել է Մարգարիտական Ընկերութեան ուսումնարանի ուսուցիչ պ. Հայրապետ Ղուկասեանին թարգմանել Եղիշէի պատմութիւնը աշխարհաբար լեզուով և ծանօթութիւններով, առաջարկելով թարգմանչին, իբրեւ վարձ, 300 ռուբլի»:

Յոյրովին համակրելով Բազուկի երիտասարդների ձեռնարկութեանը, կարեւոր ենք համարում այս առթիւ լիշէլ մի հանգամանք: Եղիշէի պատմութիւնը սորանից մի երկու տասնեակ տարի առաջ թարգմանել ու տպագրել է մեր մանկավարժական ասպարիզում իւր ժամանակին յայտնի Մարտիրոս Սիմոնեանցը, որ մի քանի տարի առաջ վախճանվեց: Մեր կարծիքով, Բազուկի գրասէրները փոխանակ Եղիշէն նորից թարգմանել տալու, շատ լաւ կ'անէին, որ հանգուցեալ Սիմոնեանցի թարգմանութիւնը յանձնէին ձեռնհաս մարդկանցից կազմուած մի մասնաժողովի, որ սա աւելի մշակէր և նորից տպէր այդ թարգմանութիւնը: Սիմոնեանցի թարգմանութիւնը, ճիշտ է և անսխալ, միայն հարկաւոր է նորա լեզուն աւելի մշակել, ժամանակիս աշխարհաբարի դարգացման համեմատ, նորից ստուգելով տպել: Այս տեսակ մի մասնաժողով կարող էր կազմուել Թիֆլիզում, ուր այսօր հանգուցեալ Սիմոնեանցի աշակերտներից մի քանիսը բաւական հմուտ լեզուագէտներ են:

Այսպիսով Բազուկի գրասէրները իրանց գործը թեթեւացրած կը լինէին: Երկրորդ արդարացի կ'լինէր աշխարհաբար հրատարակութեան արդիւնքը յատկացնել հանգուցեալ Սիմոնեանցի ընտանիքին:

Բազուկից պ. Տեղացին մեզ գրում է.

Ապրիլի 8-ին իւր երկրաւորը կնքեց, մօտ 80 տարեկան հասակում, Մուսայէլ Ղահգեղանեանց: Մահուանից մի քանի տարի առաջ՝ հանգուցեալը գրած ունի կտակ, որով իւր առեւտրական և առտնին գործերի մասին պարտուպատշաճ կարգադրութիւններ է արած: Ատակի մէջ մոռացուած չեն և իւր հեռաւոր ու մերձաւոր ազգակիցները:

Հանգուցելոյ ժառանգը, պ. Մկրտիչ Ղահգեղանեանց, որ մի ազնիւ, համեստ, բարեբարոյ և առատաձեռն երիտասարդ է, ի յիշատակ վաղճանեալ հօրը հետեւեալ նուէրները արաւ:

1) Իւր հօր ծննդավայր Չարդախլու գիւղում՝ շինել մի եկեղեցի և եկեղեցական

ծխական դպրոց և հաստատուն գրամագլխի տոկոսով ընդ միշտ ապահովել դպրոցը, որ կոչուելու է Ղահգեղանեան դպրոց: Այդ մասին շուտով բանակցութիւն կը սկսուի ծայրագոյն հոգեւոր իշխանութեան հետ:

2) 3000 ռուբլի Ս. Էջմիածնի ճեմարանին, այն պայմանաւ, որ գրա տոկոսիքով մի որդեգիր ուսում առնէ շարունակ այն ճեմարանում և ապա քահանայ դառնայ Ղարաբաղի գիւղերում:

3) 300 ռ. ի նպաստ Մայր Աթոռի Ս. տաճարի վերաշինութեան:

4) 1000 ռ. Մարգ. Ընկերութեան կառուցած դպրոցի վերնաշարի շինութեան:

5) 200 ռ. Բազուկայ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյն:

6) 200 ռ. Բազուկայ հայ եկեղեցական աղքատանոցին:

7) 200 ռ. Բազուկայ հայ կանանց կազմուելիք ընկերութեան:

8) 100 ռ. Բազուկայ Ապաստանարանին:

9) 1000 ռ. Բարեգործական նպատակի, որ դեռ վերջնականապէս որոշուած չէ: Բայց հաւանական է, որ այդ գումարը կամ նորա մի մասը յատկացնուի աղքատ աղջկերք մարդու տալու Փօնդի, որոյ սկիզբը գրուեց պ. Յարութիւն Ագամեանի նուիրած 1000 ռուբլիով:

Պ. Մկրտիչ Ղահգեղանեանցի այս նուէրներն իւր քարոզին նիւթ առնելով՝ Հայր Եղիշէ Գեղամեանցը նուէրների իւրաքանչիւր կէտի նշանակութեան մասին՝ առանձին առանձին խօսեց: Մասնաւորապէս ընդարձակեց հայր քարոզիչը իւր խօսքը ճեմարանի և նորա նշանակութեան մասին: Էջմիածնի ճեմարանի օգտին հաւաքուած և հաւաքուելիք մի մի ռուբլի նպաստների մասին և այլն: Ի վերջոյ օրհնելով և գովելով պ. Ղահգեղանեանցին, յորդորեց Բազուկոց հետեւել նորա օրինակին և առանձին ուշք դարձնել առ հասարակ Մայր—Աթոռի և նորա ճեմարանի նիւթական վիճակի վրայ, որ, ըստ բանից քարոզչին, շատ խեղճ է:

Ուշագրութեան արժանի էին Հայր Գեղամեանցի առաջ բերած թուական տեղեկութիւնները Աովկասի և Անդրկովկասի հայերի քանակութեան մասին, և այն, որ եթէ այդ ահագին քանակութիւնից թեկուզ երկու հարիւր հազար հայեր տարեկան մի մի ռուբլի նուիրեն Ս. Էջմիածնին, վերջինս, իւր ճեմարանով, ապահոված կարելի է համարել:

Բագուից մեզ գրում են. «Ուրախութեամբ կարդացինք «Արձագանքի» № 5-րդում «Մի առաջարկութիւն Բագուի հայ հասարակութեան» վերնագրով յօդուածը, որով խորհուրդ էք տալիս Մարգասիրական Ընկերութեան նորակառուց հոյակապ ուսումնարանի շինութեան մէջ պահել թեմական դպրոց, որից դժբաղդաբար զուրկ է Չամբասու թեմը իւր աղքատութեան պատճառով: Այս տարի Մարգասիրական Ընկերութեան ընդհանուր ժողովում նոյն առաջարկութիւնն արաւ Բագուի եկեղեցիների բարեկարգիչ հայր Խորէն առաք. քահանայն և հրաւիրեց ժողովի ուշադրութիւնը այդ մտքի վերայ: Թէպէտ և եղան թեր ու դէմ կարծիք չաշտնողներ, բայց յուսալի է, որ ժամանակով իրագործուի այդ շատերին փափագելի նըպատակը, որին պաշտպան է հանդիսանում «Արձագանքը»: Թեմական առաջնորդը համակրելով այդ նպատակին, ինչպէս լսեցինք ստույգ աղբիւրներից, արդէն ցանկութիւն է չաշտնել, որ Ամենայն Հայոց Հայրապետի օրհնած և հայ ժողովրդի նուէրներով շինուած դպրոցը Թեմական լինի: Յուսով ենք, որ սրբազան առաջնորդը ամենայն ջանք գործ կ'ընի իւրջանկութիւնը իրագործելու»:

* *

«ԱՐԺՈՒՆԻ»

Կօմ. 3 արարուածով,
հեղ. Գ. Չմշկեանի:

Ամսոյս 5-ին Թիֆլիզի կալուածական բանկի թատրոնում առաջին անգամ ներկայացուեց հայ թատրոնի մոհիկան Չմշկեանի կօմեդիան:

Պատմենք համառօտ կերպով պիեսի բովանդակութիւնը:

Օրիորդ Նունէն այն անձանցից է, որոնց գործունէութիւնը որքան զուրկ է արտաքին փալցից, այնքան արդիւնաւէտ է մի ժողովրդի իազաղ յառաջադիմութեան համար: Նա ծխական մի ուսումնարանի համեստ և աղքատ վարժուհի է, որ իւր անձը նուիրել է մատաղ սերնդի կրթութեանը:

Ազիզեանցը հարուստ ընտանիքի զաւակ է, բարձրագոյն կրթութիւն ստացած: Վերադառնալով հայրենիք, այդ երիտասարդը կամենում է ծառայել իւր ժողովրդի քաղաքակրթութեան գործին: Եւ ահա նա յանձն է առնում ձրիաբար հայ վարժապետի պաշտօնը այն դպրոցում, ուր վարժուհի է և՛ Նունէն:

Այստեղ նոքա ծանօթանում են, հաւանում միմեանց, և ի վերջոյ փոխադարձ սէրը միացնում է հարուստ երիտասարդի և աղքատ վարժուհի թարմ սրտերը: Միւս կողմից Նունէն

վրայ սիրահարուած է մի ուրիշ վարժապետ — Գէորգը: Բայց Նունէն, բացի յարգանքից, մի ալ զգացմունք չ'ունի դէպի այդ երիտասարդը: Այն ինչ Գէորգին սիրում է մի ուրիշ վարժուհի, Սաթիկին, սիրում է զաղտնի, առանց յայտնելու իւր սէրը:

Լուսաւորուած Ազիզեանցի տգէտ մայրը, տիկին Եփեմիան, որ մի գոռոզ կին է, երբ իմանում է, որ որդին սիրահարուել է մի աղքատ, աննշան վարժուհու վրայ և մտադիր է իւր կեանքը նորա հետ կապել, հարկաւ, ընդդիմանում է այդ սիրոյն: Նա չանդիմանում է

մոգելու, որ վերջինը մերժի իւր ձեռքը Ազիզեանցին: «Վարժուհին» բնականաբար վշտանում է, յուսահատվում և վերջը հպատակվում իւր ճակատագրին: Նա իւր սէրը զոհում է գոռոզ և տգէտ տիկնոջ կամքին և Ազիզեանցի ընտանեկան խաղաղութեանը: Նա խօսք է տալիս մերժելու, և մերժում է: Ազիզեանցը այդ մերժման բուն պատճառը համարում է Նունէն «հպարտութիւնը աղքատութեան մէջ», որ չէ թոյլ տալիս նորան իւր կեանքը կապել մի հարուստ երիտասարդի կեանքի հետ:

Այսպէս թէ այնպէս, Նունէն և Ազիզեանցը, որ այնքան ջերմ սիրում էին միմեանց, բաժանվում են: Վարժուհին իւր մօր հետ Թիֆլիզից հեռանում է՝ զաւառական դպրոցներում իւր համեստ գործունէութիւնը շարունակելու:

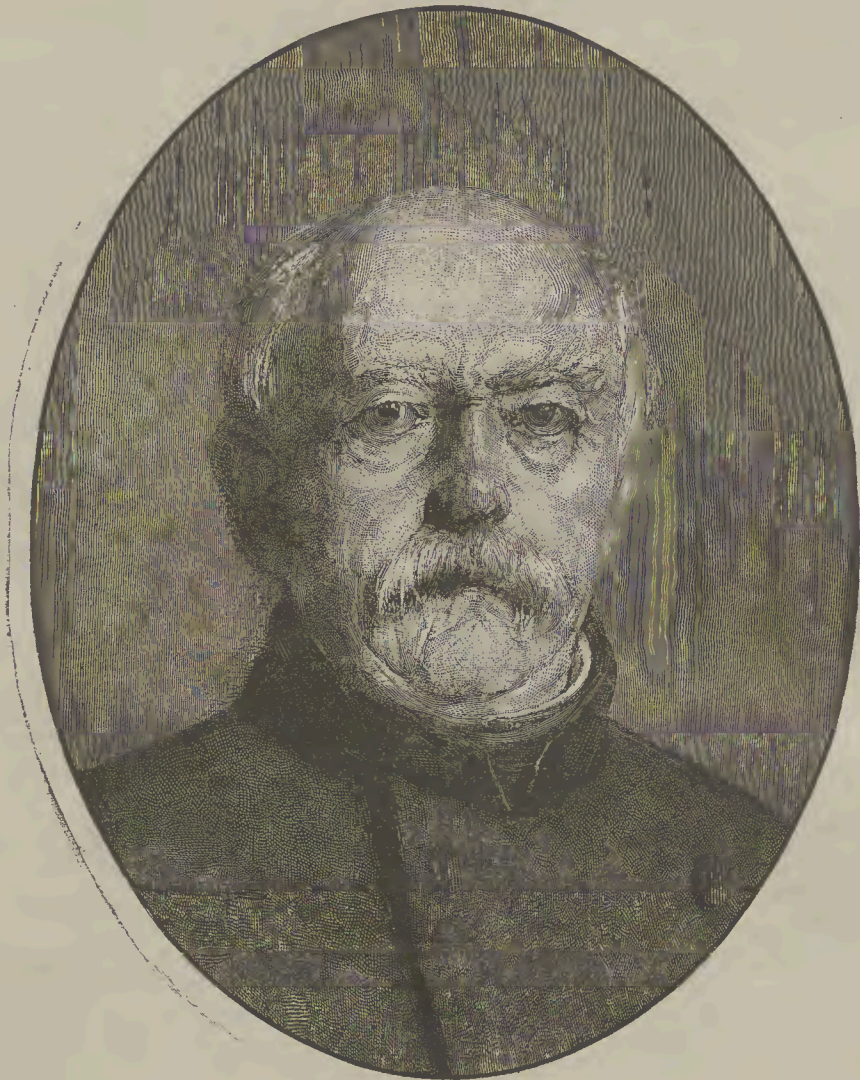
Պ. Չմշկեանի կօմեդիան վերջանում է, հանդիսականների վրայ լաւ տպաւորութիւն է թողնում: Բայց մի քանի կարեւոր հանգամանքներ մընում են անբացատրելի — Արդեօք ինչպէս Ազիզեանցը (Թարխանեան) չաղթեց իւր բուն սիրոյն, որ այնպէս ոգևորված բացատրում էր Նունէնին: Ի՞նչ արաւ Գէորգը (Թաւարէզեան), որ նոյնպէս սիրահարված էր Նունէնի վրայ: Ի՞նչ պայման կապեց Սաթիկին (օր. Միքայէլեան) իւր զգացմունքների հետ: Զէ որ այդ օրիորդը սիրահարված էր Գէորգի վրայ: Վերջապէս, այսպիսի էական հարցերի մի ամբողջ շարք մնում է անորոշ, անպատասխան:

Կան և գործող անձինք, որոնց տիպերը անորոշ են: Օրինակ, մեզ համար պարզ չէ վարժուհի Սաթիկինի անձնաւորութիւնը և թուում է, որ նա սկզբից մինչև վերջը մի տեսակ միջանկեալ դեր է կատարում: Ի՞նչ տիպ է ներկայացնում Միմոսեանցը: Վերջապէս, ի՞նչ է ներկայացնում նոյն իսկ վարժապետ Գէորգը, որ պիեսի գլխաւոր գործիչներից մէկն է:

Եթէ Գէորգը իրաւ շիրահարված է Նունէնի վրայ, ինչպէս ինքը չեռանդով պատմում էր Սաթիկինին, ապա ո՞ր են նորա հոգեկան տանջանքները: Զէ որ ամեն մի յուսահատ սիրահարված մարդ, ի՞նչ բնաւորութեան և սրտի տէր ևս լինի նա, բնականաբար կրում է այդ տանջանքները:

Ամբողջ պիեսի մէջ ամենայնաջողված տիպ կարելի է համարել «Վարժուհուն» (Նունէնին), որ պատիւ է բերում պ. Չմշկեանի ազնիւ ձրգտումներին: Զատ չաջողված կը լինէր և՛ տիկին Եփեմիան, եթէ հեղինակը մի փոքր աւելի զբաղվէր այդ տիպով, և փոխանակ միայն մի

Ի Զ Ն Ա Ն Բ Ի Ս Մ Ա Ր Կ:

Միստար
Համբարձումյ. 4. 6. 84.

որդուն, աղաչում, խնդրում, որ մի աչգպիսի «չիմար» քաջ չ'անի, քանի որ նա հարուստ է և կարող է մի հարուստ և անուանի ընտանիքի աղջկայ հետ պսակվել: Իւր որդուն համոզելու համար տիկինը մի գլխաւոր պատճառ է բերում, այն է՝ քանի որ մեծ քոյրը դեռ պսակուած չէ, եղբայրը չը պիտի մտածի ամուսնութեան մասին:

Բայց այդ պատճառը շատ թոյլ է, և ժամանակակից կրթութեան Ազիզեանցին, հարկաւ, չէ կարող համոզել: Նա շարունակում է հետամուտ լինել Նունէնին: Տիկին Եփեմիան իւր եղբօրը, Միմոսեանցին, ուղարկում է Նունէնի մօտ հա-

տեսարանում մի քանի վայրկեան ցոյց տալու, պատկերացնէր նորան հանդիսականներին առաջ բոլոր իւր լաւ ու վատ յատկութիւններով: Սակայն կան անձինք, որոնց մի վարժունքից կարողանում ենք ճանաչել: Եփեմիան այդ տեսակ անձանցից է: Հեղինակի չը տուածը, հանդիսականը լրացնում է երևակայութեամբ...

Սակայն մի պիեսի չաջողութեան գլխաւոր պայմանը նորա բեմական լինելն է: Այս տեսակէտից, իրաւ, «Վարժունքն» մի չաջող գործած է: Սօտ երեսնամեայ դերասանութիւնը պ. Զմէկեանին մեծ ծառայութիւն է մատուցել: «Վարժունքի» ամբողջ գործողութիւնից երեւում է, որ հեղինակը շատ լաւ ուսումնասիրել է բեմը, գիտէ գործող անձանց դրութիւնները ճիշդ որոշել տեխնիկայի կողմից, պահել է տեսիլների մէջ մի չաջանի չափաորութիւն և առհասարակ ընդունակ է բեմական էփեփաներ ստեղծելու, մի բան, որ փորձված թատերաւէտներին է միայն չաջողվում:

Ահա ինչու, մեր կարծիքով, «Վարժունքն» ընդհանրապէս հանդիսականների հաւանութեանը և ծափահարութիւնների արժանացաւ: Եթէ պ. Զմէկեանը կամենայ մի քանի փոփոխութիւններ անել, «Վարժունքն» կարող է մեր ազգային թատերաւարի մէջ արժանաւոր տեղ բռնել: Այժմեան պիեսներից պահանջվում է անընդհատ գործողութիւն: Հին շփոթի երկար մօտօլոգները տեղի չունեն ժամանակակից դրամի մէջ: Պ. Զմէկեանը չաջողութեամբ խոյս է տուել այդ տեսակ մեղմութիւններից: Ցանկալի կը լինէր, որ դիալոգները և առհասարակ խօսակցութեան վերաբերմամբ էլ աւելի չափաւոր լինէր, պիեսի գործողութիւնը արագացնելով և մի քանի լրացուցիչ տեսարաններ մտցնելով:

Մի քանի խօսք ևս խաղացողների մասին: Բացի չարգելի տիկին Սաթիկի-Զմէկեանից, որի բեմական շնորհն արդէն չաջանի է, կօմեդիակն մասնակցողները բոլորը թատերասէրներ էին: Տիկին Արաւսիանեան, առանց չափազանցութեան կարելի է ասել, «Վարժունքն» գլխաւոր և պատասխանատու դերում հիանալի էր: Նորա խաղը և՛ բնական էր և՛ բեմական, երկու պայմաններ, որ շատ թատերասէրների է չաջողվում միայն: Գովելի էր նոյնպէս և պ. Թարխանեան Ազիզեանի դերում, որ նա ըսկզբից մինչև վերջը կատարեց չաջողաբար և խելացի: Պ. Թաւարէկեան ընդհանրապէս լաւ էր, միայն նորա շարժումները տեղ-տեղ շատ ազատ էին, մանաւանդ ուսերի շարժումները: Օր. Սաթիկի Սահակեանը ցոյց տուեց բեմական ընդունակութիւն, թէ և պառաւ կրնոյ դերը անյարմար էր նորա դեղեցիկ տեսքին և երիտասարդ հասակին:

Միւս խաղացողները՝ օր. Միքայէլեան և և պ. Յարութիւնեան բաւական նպաստեցին պիեսի չաջողութեանը:

Տիկին Իզմիրեանը.

Թատրոնը կիսից աւելի դատարկ էր: Օթեակները գրեթէ թափուր էին: Թիֆլիզի հարուստ դասակարգը միանգամայն բացակայ էր: Ներկայ էր հազ գործող ինտելիգենցիան: Ինչպէս երևում է, պ. Զմէկեանի նման գործիչներին արժանաւոր կերպով վարձատրելու համար Թիֆլիզի հազ հասարակութիւնը դեռ ևս շատ տրհաս է:

ՀԱՄԱՆ ԽՄԵԱԳՐՈՒԹԵԱՆ *)

Յարգոյ խմբագիր

«Մշակ» լրագրի ներկայ ամի № 17-ում հետեւեալ լուրը կարդացի:

«Պ. Պետրոս Սիմէօնեան իւր օրգանի (?) վերջին յունվարի համարում կրկին քարոզներ է սկսել կարդալ: Պարոյ ենք հաւատացնել հանգուցեալ Մեղուի նախկին խմբագրին, որ մեր հասարակութեան գլխի մէջ այդ տեսակ քարոզներ չեն կարող թափանցել, հասարակութիւնը աւելի խելօք է, պ. Սիմէօնեան, քան թէ կարծում էք»:

Թէ Զեյ, չարգոյ խմբագիր, և թէ ամեն ընթերցող հայի չաջանի է, որ պ. Գ. Արծրունին, որ «Մեղուի» գոյութեան ժամանակ կարծես երդուած էր տարիների և ամիսների ընթացքում, ոչ մեր անունն և ոչ էլ «Մեղուին» չիշելու իւր «Մշակ» օրգանում, այս վերջին երեք տարին սիրահարուած է իմ և «հանգուցեալ Մեղուի» վրայ և շարունակ իւր օրգանի ամեն բաժիններում չիշում է մեզ: Ուրովհետեւ այդ սիրահարական արտայայտութիւնքը «Մշակի» կողմից վերաբերում էին մեր անձին և էին փոքրիկ ոգու վիժմունք՝ մեր պատասխանը լուրջութեան էր, ոչ մի խօսքով վարձահատոյց եղած չենք պ. Գ. Արծրունուն, որոյ գառանցանք միայն կարեկցութիւն չարուցել են մեր մէջ գէպի նա: Բայց վերոյիշեալ լուրը վերաբերուելով ոչ թէ մեր անձին, այլ հասարակական խնդրի, ստիպեց մեզ երկտողս գրելու, որ Զեր պատուական լրագրի էջերում հիւրընկալել կ'իսկրեմ: Ըստ որում այդ լուրն արտայայտիչ է պ. Գ. Արծրունու թէ գէպի մեր

*) Պ. Սիմէօնեանը «Մեղու հայաստանի» լրագրի նախկին խմբագիրը կամեցել է դիմել մեզ ներկայ նամակը տպագրելու. երբ այդ հրատարակութիւնը գոյութիւն ունէր «Արծաղանք» և «Մեղուն» անհաշտ թշնամիներ էին, բայց դադարած թերթի խմբագիրը միշտ իրաւունք ունէ հիւրասիրութիւն պահանջել կեանք վաշելով թերթերի կողմից, երբ կամենում է վերականգնել իւր պատիւը և մենք հպատակուելով մամուլի մէջ ընդունված քաղաքականութեան օրէնքներին տեղ ենք տալիս այս նամակին:

Սակայն կամենում ենք մի երկու խօսք ասել.

ա) Ամբողջ պատասխանատուութիւնը թողնում ենք պ. Սիմէօնեանի վրայ. եթէ այս յօդուածը կարողանայ տեղիք տալ չաջանի բնաւորութիւն ունեցող բանակուելի՝ մենք պահպանելու ենք այժմ ևս այն դիրքը, որ բռնած ունէինք այն միջոցին երբ «Մշակն» և «Մեղուն» միմեանց դէմ կատարել պատերազմ էին մղում «կրօնական հարցի» նկատմամբ, մեր կողմից խորը համոզուած լինելով, որ այդ վիճաբանութիւններն ապարդիւն և նոյն իսկ խորհուրդից զուրկ են: Վարժում ենք, որ կան աւելի կարեւոր, աւելի ծանրակշիւ խնդիրներ, որոնք պէտք է ամբողջապէս զբաղեցնեն հայ մարդու միտքը:

2) Զատ ուրախ ենք, որ պ. Սիմէօնեանը Ս. Էջմիածնի և Լուսաւորի գահակալի փետ նշանակութիւնը հասկանում է այնպէս, ինչպէս մենք հասկացել ենք միշտ, որ պ. Սիմէօնեանը համոզուած է, որ Էջմիածնի պաշտօնութիւնը ամբողջ ազգի պատուի խնդիրն է, որ մեր սեպուհ օրգիական պարտաւորութիւնն է առատ նուէրներով օժանդակել Ս. Էջմիածնին իւր ազգաշէն նպատակներն իրագործելու:

Հայաստանեայց ս. եկեղեցին և թէ մանաւանդ գէպի նորա ս. Աթոռը բռնած դիրքի: Հայ ազգի էլ դժբաղտութիւնն է միամտութեամբ իւր ընտանի թշնամիներին հաւատալը:

Մամուլի լուրքիւնն էլ այդ լրի վերաբերմամբ ցայժմ հաւաստիացնում է մեզ, որ թէ մամուլը և թէ հայ ընթերցողք այդ լուրը էլ դասել են 'ի շարս այն բազմաթիւ բարբառանաց, որոնք շարունակ հանդէս են եկած «Մշակի» էջերում պ. Գ. Արծրունու մաղձոտ սիրտը զովացնելու համար մեր վրայ բամբակեայ գնդակներ շաղ տալով:

Պ. Գրիգոր Արծրունին, իւր սովորութեամբ, գրել է վերոյիշեալ յօդուածը մութը կերպով, ինքն էլ վախենալով իւր գրութեան: Նա ոչ մեր օրգանի անունն է չիշում այդ լրի մէջ և ոչ էլ մեր քարոզը, թէ ինչ է սորա բովանդակութիւնը: Մենք կ'պարզենք «Մշակի» լուրը, որպէսզի ամեն հայ հասկանայ պ. Գ. Արծրունու բարեմտութեան չափը: Հայ ազգի դժբաղդութիւնն է, որ նա պարզմտութեամբ ամեն ոգու հաւատում է:

Պ. Գ. Արծրունու ակնարկած մեր օրգանը ս. Աթոռոյ «Արարատ» ամսագիրն է. իսկ մեր քարոզը—նոյն ամսագրի յունուարի ամսատետրի մէջ հրատարակուած անստորագիր խմբագրական յօդուածը, որ յորդորում է հայերիս սերտութեամբ կապուել մեր ս. Աթոռի հետ, հոգալ մեր հասարակական հաստատութեանց ապահովութեան և ճոխութեան վրայ: Պ. Գ. Արծրունու «Արարատ» մեր մի մասնաւոր անձնի օրգան անունանէն աւելի քան կասկածաւոր է աղնութեան կողմանէ և կարող է շատ մեկնութիւններ ընդունել, որոնք թողում ենք իւրաքանչիւր ընթերցողի իրան, քանի որ չաջանի է, թէ «Արարատ» ս. Աթոռոյն միաբանութեան օրգան է, որի նշանաւոր անդամներից մէկը՝ սրբազան Արիստակէս եպիսկոպոս Դաւթեանը կարգած է խմբագրիչ և ազգին ու ս. եկեղեցուն վերաբերուող ամեն փոքր 'ի շատէ կշիռ ունեցող յօդուած հրատարակուած է նախընթաց գիտութեամբ և թոյլտուութեամբ վեհ. Հայրապետին ազգիս: Պիտի գիտենար պ. Գ. Արծրունին, որ Հայաստանեայց ս. եկեղեցուն մի հարազատ զուակ աններելի և անհնարին կ'համարէր իրան Արարատի վերաբերմամբ այն դերը խաղալն ու դիրքը բռնելը, որ ներել է իրան պ. Արծրունին վասն զի այդ կրնշանակէջանալ արատաւորելու «Արարատ» Ափսոս որ զրպարտութիւնը սիրելի է դարձած կրքից կուրացած պ. Գ. Արծրունուն, որ մի ազգային գործի վնասելը չանցանք չէ համարում, միայն որ իւր սրտի վրէժխնդրութեան բաւարարութիւն տար:

Գալով «Արարատի» յունուարի տետրի մէջ հրատարակած անստորագիր յօդուածին, որ պ. Գ. Արծրունին հակառակ ամեն իրաւանց և մամուլի մէջ ընդունուած կարգին և կանոնին մեզ է վերաբերում և մեր քարոզ է կոչում, մենք ամենայն պատրաստակաւութեամբ ընդունում ենք նորա հեղինակութիւնը մեր վրայ. բայց տեսնենք ինչ է նորա բովանդակութիւնը, որին հայ ազգը չալիտի հաւատայ պ. Արծրունու խրատով: Ահա այդ յօդուածի բովանդակութիւնը.

«Ծառն արմատով է ծառ, տունը հիմամբ է

տուն: Ով կամենում է ծառի պտուղը վաշել, պէտք է նորա արմատին սնունդ տալու վրայ հոգայ, ով իւր տունը հաստատուն կամենում է անել, պէտք է նորա հիմքն ամրացնէ: Ազգերի պտղատու ծառերն և հաստատուն տներն են նոցա հասարակական հաստատութիւնքը, որոց ապահովութիւնն ու ճոխութիւնը նոցա բարօրութեան աղբիւրներն են և վկայք նոցա իսկական յսուաջողութեան: Հայ ազգի հասարակական հաստատութիւնքն են՝ նորա եկեղեցիք, որոց մայրն է Ս. Էջմիածնայ տաճարն իւր Ս. Աթոռով, հայ դպրոցներն՝ ազգի մտաւոր և բարոյական դաստիարակութեան ապաստանարաններն, որոց գլուխը Մայր Աթոռուցն ձեռնարանն է, նոյնպէս այլ հաստատութիւնք՝ որբանոցներ, անկեղծոցներ, աղքատանոցներ, բարեգործական և ուսումնական ընկերութիւնք և այլն: Սոցա ապահովութիւնն ու ճոխութիւնն է օգտակար ազգի ընդհանրութեան և ոչ մասնաւոր անհատների, նոցա պաշտօնութիւնը միայն կարող է վկայել ազգի յսուաջողութեան և արժանաւորութեան յայտ օտարաց և ոչ հայ անհատների ճոխ և աննպատակ շուրջ կացութիւնն ու կեանքը: Ուստի և հայ ազգը սերտութեամբ պիտի կապուի նոցա, մանաւանդ իւր ս. եկեղեցու և Մայր Աթոռի հետ, սոցա պաշտօնութեան վերայ հոգայ, որովհետեւ սրանցմով պահպանել է իւր գոյութիւնը ցայժմ և պիտի պահպանէ:

Այս է Արարատի յունուարի ամսատետրում հրատարակուած և պ. Գ. Արծրունու ակնարկած քարոզը: Այս յօդուածի իմ կէտին հաւատալն ու իրագործելը վնաս է Հայ ազգին, թող ցոյց տայ պ. Գ. Արծրունին: Սորա խորհրդով վնաս է Հային իւր դպրոցների ապահովութեան և ճոխութեան վրայ հոգալը, նա հասկացնում է, որ վնաս է Հային իւր այլ հասարակական հաստատութիւնքը խնամելը, նա կամենում է ասել, թէ հայն համար վնասակար է սերտութեամբ իւր սուրբ եկեղեցու հետ կապուելն և ս. Աթոռի ապահովութեան և պաշտօնութեան վրայ հոգալը: Այս է պ. Գ. Արծրունու իւր օրգանում հրատարակած վերոյիշեալ լրի միտքն ու խորիւրդը, որ նա պարզապէս ասել վախենում է և միայն մոլորն ու գողունի կերպով ակնարկում է, թէ Հայ ազգը այնքան խելօք է, որ չպէտք է հաւատայ Արարատի յօդուածին և հետեւի իւր ակնարկին, որ անշուշտ նրա սրտի անկեղծ ցանկութիւնն է: Պ. Արծրունին քաշուում է իւր միտքը պարզապէս յայտնել, բայց երբ մարդուս սրտում մի բուռն ցանկութիւն եւում է, ի չաւելուածոյ սրտի խօսում է նորա բերանը: Մեզ համար պարզ է, որ պ. Գ. Արծրունու բոլոր ջղերը պիտի ցնցուէին, կարգալով Արարատի յօդուածը, որ յորդորում է հայերիս սերտութեամբ կապուելու իրանց ս. եկեղեցու հետ, որի երգուեալ թշնամին է նա: Մենք այս ասում ենք ոչ թէ պ. Գ. Արծրունու անձը հարուածելու, այլ միայն պարզամիտ և չափազանց ներդաշնակ հայերիս զգուշութեան համար և ասում ենք մեր կատարեալ համոզմամբ, որ հիմնուած է փաստերի վրայ, որոնք ծածուկ չեն և դրօշմուած են Մշակի էջերում: Դա նոյն Գ. Արծրունին չէ, որ Հայաստանեայց ս. եկեղեցին, որ նախնական առաքելական եկեղեցու կերպարանքն աւելի պարզութեամբ քան

որեւ է բրիստոնեայ եկեղեցի պահպանել է և իւր ուղղափառ դաւանութիւնն իւր անթիւ հարազատ զաւակաց արիւնով կնքել, Ազանդանուանեց, որպէս և ոչ իսկական աղանդաւոր մի անգամ չի վարուիլ իւր եկեղեցու վերաբերմամբ: Դա նոյն Արծրունին չէ, որ ութսունական թուականների սկզբներում երկու տարի շարունակ իւր օրգան Մշակի մէջ «հանգուցեալ Մեղուի» դէմ պաշտպանեց Հայերի մէջ օտար դաւանութեան քարոզող հերձուածող՝ հետեալ Աբ. Ամիրխանեանցին, ի վնաս Հայաստանեայց ս. եկեղեցու, որին Ամիրխանեանցին դատաստանն իսկ ի խաչատուութիւն նոյն իսկ Գ. Արծրունու յանցաւոր գտաւ և իւր ապօրինի վարմունքի համար Օրէնբուրգի նահանգն աքսորուեցաւ: Դա նոյն Գ. Արծրունին չէ, որ Հայոց ընդհանրական հայրապետի մահն երկու խօսքով հաղորդեց հայ ազգին, թէ Լուսաւորչական հայերի կաթողիկոսը Էջմիածնում վախճանել է, կարծես ինքը Հայ չէ, մինչդեռ մի գերմանացի ուսանողի, որոյ գոյութիւնը խորհուրդ անգամ չունէ հայ ազգի համար, մահուան բօթը հաղորդեց հայ ազգին ընդարձակ յօդուածով սեւ շրջանակի մէջ, իւր լրագրի առաջին էջում և այլն: Առաջիկայ այսքանս բաւական է. ըստ որում Մշակի 18 ամեայ գործունէութեան վնասակարութիւնն և նորա բռնած թշնամական դիրքը դէպի հայոց ս. եկեղեցին լրիւ նկարագրուելու համար հարկաւոր է ամբողջ հատորներ գրել:

Թող մեր եռամեայ լուծութիւնը բոլոր չարձակմանց վերաբերութեամբ մեր անձնի վերայ վկայ լինի և համոզէ պ. Գ. Արծրունուն, որ ոչ մի թշնամական զգացմունք չէ ղեկավարել մեզ նորա անձը հարուածելու և այսուհետեւ ևս նորա վրէժխնդրական տկար ողբերը նոյն լուծութեան կ'արժանանան. միայն մեր ազգին և ս. եկեղեցուն վնասակար ուղղութիւնն ու դաւադարները նորա՝ կարող են ստիպել մեզ գրիչ առնուլ ի գոլուծութիւն մեր պարզամիտ և բարեմիտ ազգայնոց, որոց նա կեղծաւորութիւնն անկեղծութեան տեղ վաճառել է և վաճառում: Եթէ պ. Գ. Արծրունին իբրեւ մի օտար թշնամի հրապարակախօս հանգէս գար, գուցէ և հարկ էլ չլինէր նորա ամեն գրուածոց վերայ ուշք դարձնել, նորա դիրքն ինքն ըստ ինքեան կ'համոզէր ամեն հայի, որ ասածը թշնամու խօսք է. բայց դժբաղդաբար թշնամին ընտանի է, որ աւելի վտանգաւոր է: Կցանկանք պ. Գ. Արծրունուն աւելի ազնուութիւն, արիւնքիւն և կարողութիւն, առանց դիմակի հանդէս գալու և իւր համոզմունքներն անկեղծութեամբ ասելու, մեզ համար անհաւատութիւնն անգամ համոզմամբ և անկեղծութեամբ աւելի չարգելի է քան բրիստոնեայութիւնը կեղծաւորութեամբ և անհաւատութեամբ:

Պ. Սիմէոնեանց

Ս. Էջմիածին
1890 թ. 30 Մարտի.

*
* *

Душегубъ, психологическій эскизъ Н. А. Вермишева, 1890 г. Тифлисъ: Մօտ 70 երեսից բաղկացած այս հոգեբանական էսքիզի բովանդակութիւնը նոր է և բաւական հետաքրքրական: Մոսկվայի Պետրոսեան երկրա-

գործական ձեռնարանի պահապան Մերկուլիը պրօֆեսորների և ուսանողների գիտնական փորձերի համար երկար տարիներ շարունակ շնոր է որսում և սպանում: Բազմաթիւ «անմեղ» կենդանիներ «գիտութեան տաճարին» զոհ բերելուց յետոյ, Մերկուլիը մի օր յանկարծ ինքն իրան հարցնում է՝ «արդեօք շներն էլ հոգի ունին»: Այս միտքը սկսում է նորան տանջել: Նա դիմում է ուսանողներին և իրան հետաքրքրող հարցին բաւարար պատասխան չը ստանալով, աւելի ու աւելի տխրում է: Նորան հալածում են իւր «գոհերի հոգիները» և ի վերջոյ խիղճը այնքան տանջում է, որ նա թողնում է «հոգեհանի» պաշտօնը և դառնում մի եկեղեցու ջերմեռանդ յաճախորդ, քաւելով իւր մեղքերը:

Պ. Վերմիշեվը ազգով հայ է, գրում է ռուսերէն, և այդ նորա առաջին գրական փորձն է: Նա ռուսաց լեզուին բաւական տիրապետելով, գիտէ գրել սահուն ոճով, գիտէ և ռուս գրեհիկի բարբառը: Գրականական տեսակէտից «Հոգեհանը» պարունակում է անհերքելի արժանաւորութիւններ: Մի քանի մօմենտներ գրքոյկի սկզբում նա ներկայացնում է ճիշդ հոգեբանօրէն: Բայց տեղ տեղ շեղվում է իւր բռնած ուղղութիւնից և, գլխաւորը թողած, զբաղվում է կողմնակի տեսարաններով: Այսպէս օրինակ, միանգամայն աւելորդ է ուսանողների կոշտ խօսակցութիւնը «փիթիրի» մասին (տես եր. 9—12) և ընթերցողի վրա լաւ տպաւորութիւն չէ անում: Բացի դորանից, հեղինակը համեմատաբար շատ քիչ ուշադրութիւն է դարձնում իւր հերոսի «իդէա—ֆիքսի» վրայ, այն է՝ նա լրիւ և չաջորդաբար չէ ներկայացնում «հոգեհանի» հոգեկան փոփոխութիւնը: Մասամբ սխալ է Մերկուլիի երազը, երբ նա իրան տեսնում է երիտասարդ, բաղաւորված և մինչև անգամ թագաւորի որդի: Գուհիկ պահապանի ուղեղը այնքան կաշկանդված է հոգեւսպան լինելու ծանր մտքով, որ երազում անգամ նորան պիտի հարձէին իւր գոհերի ուրուականները, և այս միայն պէտք լինէր նորա ցնորբը:

Ինչպէս ասացինք, գրքոյկը սահուն ոճով և գրված, կարգացվում է ախորժակով: Առհասարակ «Հոգեհանը» մի ապացոյց է հեղինակի գրական ընդունակութեան: Գրքոյկը տպված է գեղեցիկ դիրքով, թուղթը և տիպը մաքուր են, գինն է 40 կոպ:

Ղ.

ՖԵԼԻԵՏՕՆ

ԶՈՒՐ ՅՈՅՍԵՐ

Վ Ի Պ

Լէսօրուայ երկու ժամից անց՝ Նիկողայոսը վերադարձաւ տուն, հետը բերելով իւր հիւրերին: Հալաբեանը ներս մտաւ սովորական գուարթ տրամադրութեամբ: Իբրեւ վաղուցվայ ծանօթ, նա այնքան ընտելացել էր Սաղափեանների ընտանիքին, որ իւր աչքերի ժամանակ մի առանձին ձեւականութիւն չէր պահպանում: Եւ այդ շատ հաւանելի էր Նիկողայոսին:

Տիկին Սօփիոն ընդունեց նրան ուրախ ժպիտով ելեակն և յանդիմանեց բարեկամաբար, որ ուշ ուշ է այցելում:

Ամբողջ տարի էր, որ նա Հայաբեանին իւր մտքում Նատալիայի համար փեսացու էր ընտրել: Այս ընտրութիւնը պայմանաւոր էր: Այն օրից, երբ տիկնոջ յոյսերը թուլացան աւելի արժանաւորին գտնելու, սկսեց զիջումներ անել և ի վերջոյ նրա ուշումիտքը կանգ առան թերմաշ ամուրիի վրայ: Հայաբեանը եթէ սպայ չէր, եթէ մի մեծ պաշտօնեայ չէր, փող և զիւրք ունէր: Եւ Սօփիոն քանի մտածում էր այս մասին, այնքան ամուրիին բարձրանում էր նրա աչքում: Այս առթիւ նա մի օր խօսեց իւր արջկաշ հետ և ուրախութեամբ տեսաւ, որ Նատալիան ոչ միայն ընդդիմութիւն չէ ցոյց տալիս, այլ և, կարճես, ուրախ է:

Եւ իրաւ, քսանութամեայ օրիորդը հարուստ ամուրիի մէջ տեսնում էր քանի մի չատկութիւններ որ հաւանելի էին նրան:—Հայաբեանը տախտիկն ծեր չէ, նա ունի ծանր ու հզարտ դնացք, խրոխտ դուրս ցցված կուրծք, նա գիտէ ճաշակով հագնուել, վաշելու խօսել կանանց հետ, արժանաւորութեամբ պահել իրան հասարակական շրջաններում: Փորձի համար Նատալիան մի անգամ պատկերացրեց իրան նրա հետ թե թեւի տուած մանպալս և տեսաւ, որ հեռուից նա չողի մէջ մի աչք տեսակ զոյգ կարող է չար-զանք զարթեցնել: Ինչ անենք, որ ճաղատ է Հայաբեանը, գլխի մազերը կանանց համար են զարդ, տղամարդը ճաղատ գլխով աւելի պատկառելի է: Իսկ նրա հարստութիւնը, որի մասին օրիորդը մի փոքր առասպելական գաղափար ունէր:—Ահա այն ամենազիւսաւոր հրապուրել, որ բարձր էր նոյն իսկ իշխանական ծագումից: Նատալիան իւր օժիտը մի ամենա-չնչին բան էր համարում այն ապուրտի համար, որ երազում էր տասնութեց տարեկան հասակից սկսած: Միայն Հայաբեանը կարող է իրաւոր չել երազը:—Գոնէ այսպէս էր մտածում օրիորդը: Ահա ինչու նա բացարձակ հաւանութիւն էր տալիս իւր մօր միտումներին: Եւ մաշքը, խրախուսված այս հաւանութիւնից, ամեն կերպ աշխատում էր ձեռքից բաց չը թողնել իւր օրը, որին նա վերջինն էր համարում, դիտելով դստեր հետզհետէ թաւամող դէմքը: Հիւրերը գարուց մի քանի ըուպէ անցածներս մտաւ Նատալիան զուգված, զարդարված: Յետոյ եկան Մարիամը ու Ռուբենը, և իշխան Սահարունիի զուարճախօսութեան շնորհով հիւրասենեակը աղմկեց:

Տիկին Սօփիոն նշատեց, որ Հայաբեանը միայն մի քանի ըուպէ ուշադիր եղաւ դէպի իւր դուռը, յետոյ ամուրիին դարձաւ: Մարիամին և սկսեց նրա հետ խօսել: Նա ներքին չուգմունքից շրթունքը կրճեց և մօտեցաւ Հայաբեանին:

—Ինչո՞ւ մասին էք այցելէս տաք դուք խօսում,—հարցրեց նա պարզ:

Խօսում էիք Մարիամի արտաքին տեսքի մասին,—պատասխանեց Հայաբեանը,—այժմեան երիտասարդները ճշտաւ ազահ են, ինչքան գիտաւթիւն են ստանում, չեն կշտանում:

—Այդ մասին չեմ ոչ,—ասաց տիկինը շեղակի նայելով Մարիամի երեսին,—գնանք ճաշելու, բաւական է ինչքան քաղցած պահեցինք ձեզ: Նա առաջ գնաց, և հիւրերը հետեւեցին նրան դէպի սեղանատուն:

Արարկի տանտիրուհին այնպէս հուռ կարգադրեց, որ ճաշի սեղանի մօտ Հայաբեանի մի

այնչափ ուշադրութիւն դարձրեց իւր հարեանուհու վրայ, որչափ պաշտած էր անքաղաքավարի չը լինելու համար: Ամեն մի չաջող վաշտկեանից օլուտ քաղելով, նա Նատալիայի ուսի վրայով նայում էր Մարիամին, որ զբաղուած լինելով Գաբօյով ու Լիզալով, չէր նկատում նրա յամաւ հայեայքները:

ԱՆԴՐԱՍՏՈՐ ՄԱՆԻՆՆԱՆՆԱՆ ԵՒ ՓԻՆԴՊՈՒՐ: (Պատկեր Սէփիոնի հետ):

կողմում իշխան Սահարունին նստեց, միւս կողմում Նատալիան, դէմ ու դէմ սիրտը տալով Մարիամին և Ռուբենին հրաւիրեց նստել իւր մօտ, առաջին աջ և ձախ կողմերում տեղադրելով Գաբօյին ու Լիզալին: Բայց, . . . ապարդիւն ջանք: Ամուրիին սկզբից մինչև վերջ

Տիկին Սօփիոն սիրտը խռովեց, այն նա չը չուզէր տեսնել: Եւ չէր արտաքին իշխանին, որ ինչ անցներ առաջարկի: Այս ևս չօգնեց: Ոչ նորին պաշտօնապաշտութեան իւրաքանչիւր բաժակի վերաբերմամբ արտասանած սովորական խօսքը, ոչ տիկնոջ և Նիկողայոսի անսովոր չարքանքը

չը գրաւեցին Հայաբեանին: Լուռ էր նա և եթէ խօսում էր, միայն հարկից ստիպված:

Աւելի աւարտվեց: Տիկին Սօփիոն հիւրերին հրաւիրեց դաշին, որ Սաղափեանների տասնութիւն սենեակների մէջ ամենահարուստ զարդարված էր: Դէպի փողոց նայող հինգ բարձր և լայն պատուհանները սքողված էին թանձր

քանի մի աթոռակներ շրջապատել էին ոսկեհիւս բարձրով զարդարուն թախտը: Մի աչք անկիւնում դրած էր աւելի մեծ մի թախտ, զարդարված բուն պարսկական ճաշակով: Դէմ ու դէմ անկիւնում մօրենագոյն թաւիշով ծածկուած եւրոպական բաղաթոռները և բազմոցներն էին տեղաւորված: Իսկ այնտեղ, դաշինի

լի չինական վազը: Միւսները ծանրաբեռնուած էին թանկագին փնջամաններով, ալբոսներով և հարկեր տեսակի մանր մուկը արդ ու զարդով: Քաջի կանթեղներից և պղնձէ մոմկաշերտից, պատերի վրայ քարշ արած էին մօտ տասը մեծադիր նկարներ, որոնց ոսկեգօծ շրջանակները աւելի թանգ արժէին, քան իրանց մէջ ամփոփածը:

Տանտիրոջ հարստութեան և տանտիրուհու ճաշակի մասին գաղափար տուող այս դաշինն էր, որի զարդը ֆրանսուհի գուգերնանտկան անձաշակ էր անուանել:

Նիկողայոսը հիւրերին առաջարկեց արիւկանտ: Հայաբեանը օրիորդ Մարիամին խնդրեց դաշնամուր նուագել:—Մի անտակտութիւն, որ կատարեցրեց Սօփիոն: Տիկինը զարդուկ նաչեց Մարիամի երեսին, և նայեց այնպէս, որ օրիորդը մերժեց Հայաբեանի խնդրը: Իշխան Սահարունին, Նատալիայի թեւը առած, մօտեցրեց դաշնամուրին:

Նա հնչեցրեց ժօրժ Բիզէի երաժշտութիւնից մի կտոր, որ այն ժամանակ խիստ տարածված էր Թիֆլիզի ընտանիքներում: Նրա լաղը զրաւեց մի փոքր ժամանակ Հայաբեանի ուշադրութիւնը:

Տիկին Սօփիոն հանդարտ մօտեցաւ, նրստեց ամուրիի մօտ և սկսեց շէնչալ, թէ որքան Նատալիան սիրում է մուգիկը, թէ ինչպէս նա զիւրիւն սովորում է ամեն մի նոր եղանակ, թէ քանի մարդիկ զովել են նրա առանձին ձիւրք: Զարմանում են, որ նա բարեգործական նուագաշանդէսներում չէ մասցակցում: Հայաբեանը նոյնպէս զովեց, և այսպիսով անգիտակցաբար մեղմացրեց տիկնոջ ներքին ալէկոծութիւնը: Նրա հայեացքը մի անգամ ևս դարձաւ Մարիամի կողմ: Օրիորդը մի փոքր հեռու նստած լուծ էր իշխան Սահարունիի զուարճախօսութիւնը: Երբէք նա այնքան սիրուն, այնքան գրաւիչ չէր երևացել Հայաբեանին: Ամեն ինչ նրա կերպարանքի մէջ գրաւիչ էր: Եւ հէք ամուրիին աւելի ու աւելի զգում էր, թէ դժբաղդ կը լինի, եթէ չը կարողանայ չաղթել նրա հպարտութեանը:

Նատալիան վերջացրեց նուագումը: Իշխան Սահարունին ծափահարեց: Հայաբեանը բնագդումով հետեւեց նրա օրինակին:

Օրը մթնեց, սպասաւորը վառեց կանթեղները: Դաշինը շրջաւարդեց մի պաճառ, ուրախ լուսով, որի շողքերը առանձին մի հրապուրտ սփռեցին Մարիամի վրայ: Մի վաղեկան Հայաբեանը չիշեց իւր դատարկ բնակարանի կիսախաւար սենեակները օրուայ այդ ժամին, երբ նա սովորաբար պառկած էր լինում անկողնում: Մի բուռն ատելութիւն զգաց նա դէպի այդ մուսկ կացարանը, որ իւր տաղտկալի մենտութիւնն էր չիշեցնում: Նա կը կամենար երկար նստել դէմ ու դէմ այն արարածի հետ, որի թովուրթիւնը գրեթէ կաշկանդել էր նրա հոգին: Այլ աչքին ուշ էր: Նա տալիս քանդեց:

—Ուր էք շտապում,—ասաց Նիկողայոսը, հակառակ իւր ցանկութեան չը կարողանալով իւր հիւրի անսովոր սակաւախօսութեան պատճառն իմանալ:

—Արդէն մութն է,—պատասխանեց Հայա-

և ծանր մետաքսեայ մուգ-կարմրագոյն վարագույնով: Դա ծառաները նոր յաբրել էին և քարշ արել: Մի անկիւնում դրած էր տաճկական թախտը, մետաքսեայ նրբանկար և ոսկեգործ կապերտով ծածկուած: Չինական ձևով մանր քանդակված և փղոսկրով դրուագած

խորքում, վարագույնների հովասուն ստուերի տակ, հզարտ զանգած էր Նատալիայի աչագին դաշնամուրը, որի կախարչի վրայ անկանոն սփռուած էին ոսկեկազմ նոտրատետրերը: Այս ու աչտեղ շարված էին կորդակ, սևագոյն սեղաններ: Մէկի վրայ դրած էր այցետոմսերով

բեանը և, դառնալով Սօփիոյին, աւելացրեց.—
ներեցէք, տիկին:

— Դուք ներեցէք,— որ չը կարողացանք ձեզ
զուարճացնել,— ասաց տիկինը մի առանձին
եղանակով, որ արտայայտում էր մի տեսակ
նուրբ հեզեղութիւն: Եւ, իւր մատներով ծալքերը
դնելով նրա ափի մէջ, աւելացրեց.— խնդրում
եմ չը մոռանաք մեզ...

— Տեսա՞ր,— գոչեց տիկին Սօփիոն յուզված
մտնելով ամուսնու ետեւից ննջարան,— տեսա՞ր,
այդ քո եղբոր աղջիկը ինչ է անում:

— Ի՞նչ է անում,— հարցրեց Նիկողայոսը զար-
մացած:

— Կապում ու կտրում է խեղճ Նատուխա ճա-
նապարհը: Զէ, թէ կուզ ինձ խեղդես, ես իմ
աղջկանս այս տանը պահելու չեմ: Կամ նա կամ
քո եղբորդ աղջիկը: Մէկի վրայ էի դրել յոյսս,
նրան էլ ուզում է խելքից հանի, այն էլ ուր...
մեր հացով ապրողը:

— Եթէ խօսքդ հալաբեանի մասին է,— ասաց
Նիկողայոսը սառնորէն,— Մարօն այդ մարդուն
այնքան է հաւանում, ինչքան Տիտը կատուին:

— Հաւանում է, չի հաւանում,— ասաց Սօփիոն
գրգռուած,— այդ իմ գործը չէ... քանի որ նա
այս տանն է, իմ աղջկայ բաղդը կապ է ու
կապ...

— Գիտես ինչ,— ընդհատեց Նիկողայոսը, սիր-
տիկը հանելով,— եթէ ուզում ես ճշմարիտն
ասեմ, քո աղջիկ մարդու տալու այդ հոգսերդ
ինձ մինչև այստեղ ձանձրացրել են, այ, մինչև
այստեղ,— նա ձեռք դրեց կոկորդին:— Ես աւելի
մեծ ցաւ ունեմ, հասկանո՞ւմ ես: Գնա՛, ինչ
ուզում ես, արա, գլուխս մի ցաւացնի:

Այս ասելով Նիկողայոսը պառկեց անկողին
իւր սովորական քուռը վայելելու:

Իշխան Սահարունին, փողոցում հասնելով
Հալաբեանին, հարցրեց.

— Այս երեկոյ կլուբում կը տեսնու՞նք:

— Այ:

— Ինչո՞ւ:

— Որովհետեւ ուզում եմ տանը մնալ:

— Հէր օրհնած, քեզ ինչ է պատահել,— գո-
չեց իշխանը զարմացած:— Մի շաբաթ է ոչ մի
տեղ չես երևում, տխուր ես, հետք խօսել չի
լինում: Այսօր էլ, կարծես, նորահարս լինելի
Սաղափեանների տանը, ոչ կարգին ճաշեցիր,
ոչ խմեցիր, ոչ խօսեցիր... փիէ... Ե՛կ այս
երեկոյ կլուբ, թէ չէ լուր կը տարածեմ, որ
գժվել ես:

— Ինչ ուզում ես արա, միայն այս երեկոյ
ինձ հանգիստ թող,— պատասխանեց Հալաբեա-
նը թույլ ձայնով,— ես մի փոքր տկար եմ...

— Տկար ես... նու այդ տկարութիւնը մար-
մնաւոր չի, ես այդ նկատում եմ...

— Յը տեսութիւն,— ընդհատեց Հալաբեանը
և, շտապով սեղմելով իւր ընկերոջ աչքը, արագ
փախերով հեռացաւ:

Քանի մի վայրկեան իշխանը ապշած նայեց
նրա ետեւից և, գլուխը շարժելով, ասաց մրտ-
քում.

«Նըմ, ուրեմն ես չեմ սխալվում, այդ մարդը
սիրահարվել է, ո՞ւմ վրայ... Ի հարկէ, Մարիամի:
Ի համ, բուրդը թափված արջ, լաւ պտուղ է ու-
զում քաղել մաշված թաթերով: Ե՛հ, բարեկամ,
Մարիամը քո հաւասարը չի... Եթէ վճռել ես
իսկապէս չիմարանալ, ահա Նատալիան, նրա-
նից լաւին արժանի չես»:

Անցնելով փողոցի մէկ մայթից միւսի վրայ,
նա աւելացրեց.

«Այո, Նատալիան, ես Սօփիոյի միտքը հաս-
կանում եմ այժմ, թէ ինչու. նա ինձ խնդրում
է շուտ շուտ այդ մարդուն նրա տունը տանել:
Ե՛հ, իշխան Սահարունի, կարծեմ ազնուական
արիւնդ չի պղտորվել, եթէ քոնդ աղջկայ հա-
մար մօցիքութիւն անես... Տրալա, տրալա,
տրալալալա... տխմար է նա, որ մահմեդական
չէ և ամուսնանում է...»

Մի քանի րոպէսից յետոյ մի սիրուն կառք
իշխանին հասցրեց քաղաքի յետ ընկած փողոց-
ներից մէկը: Կար այստեղ մի փոքրիկ տուն,
ուր մէկը անհամբեր սպասում էր նրան և որին
իշխանը նօմ եր երկրորդ էր անուանում:

ՀԻՐԱՆՑԱՅԷ

(Կը շարունակուի)

ՅԼՈՐԷՆՏԵԱՆ ԳԻՇԵՐՆԵՐ

(ՀԱՅՏՐԻԻՍ ՀԱՅՆԻԻ)

ԱՌԱՋԻՆ ԳԻՇԵՐ:

Նկարած կանանց պատկերները, շարունա-
կեց Մաքսիմիլեանը մի փոքր լուսթիւնից յե-
տոյ, ինձ միշտ աւելի պակաս են հետաքրքրել,
քան արձանները: Միայն մի անգամ ես սիրա-
հարուեցայ մի պատկերի վրայ: Այդ մի հիա-
սքանչ Մադօննա էր, որ ես տեսայ Ռաչնի
վրայ գտնուող Քեօլն քաղաքի եկեղեցիներից
մէկի մէջ: Այն ժամանակ ես այդ եկեղեցու
եռանդուն յաճախորդը դարձայ ու իմ հոգին
խորասուզուեցաւ կաթոլիկութեան խորհրդա-
կանութեան մէջ (Mystik)... Սակայն այդ
դրութիւնը երկար չտևեց և ես թողեցի այդ
Մադօննան, երբ մի հնութեանց թանգարանում
ճանօթացայ յունական մի յաւերժահարսի հետ,
որ երկար ժամանակ կաշիանդած պահեց ինձ
իւր մարմարեայ շղթաներով:

— Եւ դուք սիրում էիք միշտ նկարած կամ
քանդակագործ կանանց, ասաց Մարիամը ճի-
ծաղելով:

— Ոչ, ես սիրել եմ նոյնպէս մեռած կանանց,
պատասխանեց Մաքսիմիլեանը, որի դէմքը
կրկին լրջութեամբ համակուեց: Նա չ'նկատեց,
որ այդ խօսքերն ասելու ժամանակ Մարիամը
վախեցած կծկուեցաւ, և շարունակեց հանգիստ
կերպիւ:

— Այո, շատ տարօրինակ բան է, որ ես մի
անգամ սիրահարուեցի մի օրիորդին, որ արդէն
եօթը տարի առաջ վախճանուած էր: Երբ ես
փոքրիկ Վերիին ճանաչեցի, նա խիստ դուր
եկաւ ինձ: Երեք օր շարունակ զբաղուած էի
այդ երիտասարդ անձնաւորութեամբ և զուար-
ճանում էի այն ամենով, ինչ որ նա անում էր
ու խօսում, և նորա հրապուրիչ — զարմանալի
էութեան արտայայտութիւններով, բայց միև-
նոյն ժամանակ սիրտս այնչափ էլ չէր հրա-
պուրուած նորանով: Եւ մի քանի ամիսից յետոյ,
երբ լսեցի որ նա նեարդալին ջերմից յանկար-
ծակի վախճանուել է, շատ չ'տխրեցի: Ես բո-
լորովին մոռացայ նորան, և համոզուած եմ, որ
տարիներ շարունակ նոյն իսկ միանգամ չեմ
մտածել Վերիի մասին: Այն օրից անցել էր

ամբողջ եօթը տարի, և ես Պօտսդամ էի, սի-
րուն ամառը անխռով միայնութեան մէջ վա-
յելելու: Այնտեղ ես ոչ մի մարդու հետ չարա-
բերութիւն չունէի և իմ շրջապատողներս
միմիայն այն արձաններն էին, որ գտնուում են
Սանսուսի այգում: Մի օր յիշողութեանս մէջ
արթնացաւ մէկ անձի դէմքի զնազրութիւնը
և նորա խօսուածքի ու շարժողութեան հա-
ճոյական եղանակը, բայց չկարողացայ մոտե-
րել թէ ո՞ր անձնաւորութեան էին պատկանում
դռբա: Ոչինչ այնչափ տաժանելի չէ, որչափ
այսպիսի խուզարկութիւն հին յիշողութեանց,
այդ պատճառով որչափ ուրախացայ, երբ մի
քանի օրից յետոյ յանկարծ յիշեցի փոքրիկ
Վերիին ու նկատեցի, որ նորա սիրելի, մոռա-
ցուած պատկերն էր, որ այդպէս անհանգս-
տացնելով ինձ ժողում էր աչքիս առաջ: Այո,
այս գիւտն անելով ես այնպէս ուրախացայ,
ինչպէս որ ուրախանում է մէկը, երբ գտնում է
իւր ամենամտերիմ բարեկամին բոլորովին անս-
պասելի կերպիւ: Թալկացած գոյները աստիճա-
նաբար կենդանացան ու վերջապէս այն քաղց-
րահայեաց փոքրիկ անձնաւորութիւնը մար-
մնացած կրկին կանգնած էր առաջս ժպտալով,
դժկամակելով, նրբամիտ և աւելի գեղեցիկ քան
երբ և իցէ: Այդ օրուանից այս շնորհալի պատ-
կերն այլ ևս ընդմիշտ չէր ուզում թողնել ինձ,
նա լցնում էր հոգիս. ուր որ գնում ու կանգ-
նում էի, նա ևս գնում և կանգնում էր կող-
քիս, խօսում էր հետս, ծիծաղում էր ինձ հետ,
սակայն անմեղ և առանց մեծ քնքշութեան:
Բայց ես օրէցօր աւելի և աւելի դիւթուեցայ
այդ պատկերով, որ օրէցօր ինձ համար աւելի
իրականութիւն ստացաւ: Դիւրին է ոգիներ
կանչել, բայց դժուար է նոցա կրկին յետ ու-
ղարկել դէպի իրանց խաւար ոչնչութիւնը, նու-
քա նայում են մեզ այնպիսի աղերսանքով, մեր
սեպհական սիրտը ուժեղ կերպիւ բարեխօսում
է նոցա համար... Ես չէի կարողանում այլ ևս
խոյս տալ, ու սիրահարուեցի փոքրիկ Վերիին,
երբ նա արդէն եօթը տարի առաջ վախճա-
նուած էր: Վեց ամիս ապրում էի Պօտսդամում,
բոլորովին ընկղմուած այդ սիրոյ մէջ: Առա-
ջուանից աւելի աշխատում էի ոչինչ չարաբե-
րութիւն չ'ունենալ արտաքին աշխարհի հետ
և երբ մի օր և է մարդ փողոցում անցնելիս
դիպչում էր ինձ, մի ամենատաճաճ ճնշում էի
զգում: Ես երկիւղ էի զգում ամեն տեսակ
հանդիպումներից, ինչպէս որ զգում են ննջե-
ցեալները գիշերաշրջիկ ոգիները որովհետեւ
սորանք, ինչպէս ասում են, կենդանի մարդու
պատահելիս այնչափ են վախենում, որչափ որ
վախենում է կենդանի մարդը, երբ պատա-
հում է մի ուրուականի: Պատահմամբ այդ
ժամանակ եկաւ Պօտսդամ մի ճանապարհորդ,
որից ես չէի կարող փախուստ տալ, դա իմ եղ-
բայրն էր: Տեսնելով նորան և լսելով նորա
պատմածները ժամանակակից վերջին դէպքերի
մասին, զարթեցի կարծես ի որը երազից, և սար-
սափով զգացի յանկարծ, թէ ինչպիսի աղէտալի
միայնութեան մէջ եմ ապրել այսքան ժամա-
նակ: Այդ դրութեան մէջ ես մինչև անգամ
չէի նկատել տարուայ եղանակի փոփոխութիւ-
նը և այժմ զարմանքով դիտում էի ծառերը,
որ վաղուց արդէն տերեւաթափ էին եղել և
աշնան եղեամով ծածկուել: Ես շուտով թողի

Պատահամբ և փոքրիկ Վերին, և մի ալ քաղաքում, ուր կարևոր գործեր ունէի զանազան յարաբերութիւնների և հաղորդակցութիւնների շնորհիւ կրկին վերադարձայ բիրտ իրականութեան գիրկը:

— Երկինք, շարունակեց Մաքսիմիլեանը, մինչդեռ մի ցաւազին ժպիտ ցնցեց նորա վերին շրթունքը, երկինք, այն կենդանի կանայք, որոնց ես այն ժամանակ չաճախ հանդիպում էի, ինչպէս չարաբուծ էին ինձ, քնքշաբար չարաբուծ իրանց դժկամակութիւններով, նախանձով և շարունակ հանգստութիւն չէին տալիս ինձ: Որքան պարահանդէսներում պէտք է նորա հետ ի միասին սիգածեմ կաքաւէի, որքան սնոտաբանութեանց պէտք է մասնակցէի: Ինչ անդու ունայնասիրութիւն, ինչ ուրախութիւն սուտ ասելիս, ինչ դաւաճան համբոյրներ, ինչ թունալի ծաղիկներ: Այդ տիկնայքը ոչնչացրին իմ գուարճութեան և սիրոյ զգացմունքը, ես մի քանի ժամանակ դարձայ լանանց թշնամի և պարսաւում էի ամբողջ լանանց սերունդը: Ինձ պատահեց համարեա նոյնը, ինչ որ այն ֆրանսիական սպային, որ ուսական արշաւանքում հազիւ ինքն իրեն ազատել էր Բէրէզինայի սառցարաններից, սակայն այնուհետև մի այնպիսի հակակրանք էր զգում դէպի ամենայն սառած բան, որ նոյն իսկ այժմ Տօրոսոնի ամենաբարձր և ախորժելի պաղպաղակի տեսակները զգուսնք էին պատճառում նորան: Այն, իմ այն ժամանակուայ ունեցած սիրոյ չիղոցութիւնը Բերէզինայի նման խորշերեց ինձ մի քանի ժամանակ նոյն իսկ ամենալաւ տիկնանցից, հրեշտականման կանանցից և համեմուկով պատրաստած օշարականման աղջիկներից:

— Իսկողում եմ ձեզ, կոչեց Մարիամը, մի նախատէք կանանց: Այդ միմիայն տղամարդկանց զիջուոր խօսակցութիւններ են: Վերջ ի վերջոյ երջանիկ լինելու համար, այնուամենայնիւ կանայք են պէտք ձեզ:

— Ո՛հ, հառաչեց Մաքսիմիլեանը, հարկաւ, այդ ճշմարիտ է: Սակայն դժբաղդաբար կանայք մեզ երջանկացնելու միայն մի միջոց ունին իսկ թշուառացնելու երեսուն հազար:

— Թանկագին բարեկամս, պատասխանեց Մարիամը, զուպելով իւր հազիւ նշմարելի ժպիտը, խօսքս վերաբերում է երկու համազգած հոգու ներդաշնակութեան: Երբէք չէք զգացել այդ երջանկութիւնը... Սակայն մի անսովոր կարմրութիւն եմ նկատում ձեր այտերի վրայ... Խօսեցէք... Մաքս:

— Իրաւ է, Մարիամ, ես համարեա երեխայի նման շփոթում եմ, որովհետև պէտք է խոստովանուեմ ձեզ այն երջանիկ սէրը, որ երբեմն անսահման երանութիւն պարգևեց ինձ: Այդ չիղոցութիւնը տակաւին չի անցաւացել ինձ համար, և դեռևս չաճախ նորա գով ստուերի տակ է ապաստարան գտնում հոգիս, երբ կեանքի տապը և կիզիչ փոշին ալ ևս անտանելի են դառնում: Սակայն չեմ կարող այս սիրուն հուս մասին մի ճշմարիտ գաղափար տալ, Նա մի այնպիսի եթերային բնութիւն ունէր, որ ինձ յայտնում էր միմիայն երազում: Ես կարծում եմ, Մարիամ, որ դուք նախապաշարուած չէք երազների դէմ. այս գիշերային երևոյթներն, ճշմարիտ, նոյնքան իրական են, որքան

որ օրուայ այն բիրտ պատկերները, որ կարողանում ենք ձեռքբերով շողափել, և որից մենք չաճախ պղծում ենք: Այն, երազումն էր, որ ես նորան տեսայ, այն շնորհալի էակը, որ այս աշխարհում ամենից շատ երջանկացրեց ինձ: Նորա արտաքին տեսքի մասին շատ քիչ բան կարող եմ ասել. նորա դէմքի գծագրութիւնը չեմ կարող ճշտութեամբ նկարագրել: Այդ մի այնպիսի դէմք էր, որ դորանից առաջ երբէք չէի տեսել և ոչ ևս չետոյ կարողացայ տեսնել: Այնչափ միայն չիղում եմ, որ նա սպիտակ և վարդագոյն չէր, այլ բոլորովին միագունի, գունատ դեղին և սակաւ ինչ կարմրախոտ և թափանցիկ ինչպէս բերեղ: Այդ դէմքի հրապոյրները չէին կազմում ոչ նորա խիստ համաչափ գեղեցկութիւնը և ոչ ևս հետաքրքրական շարժունութիւնը. նրա առանձնապատկութիւնն էր մի կախարհող զմայեցուցիչ և համարեա թէ երկիւղ ապուղ անկեղծութիւն: Այդ դէմքը լի էր գիտակցական սիրով և շնորհալի բարութեամբ. դա աւելի հոգի էր, քան դէմք ու այդ պատճառով ես նորա արտաքին ձևը երբէք չկարողացայ ամբողջովին ներկայացնել մտքիս մէջ: Նորա աչքերը գողտրիկ էին, ինչպէս ծաղիկներ, շրթունքները մի փոքր գունատ, սակայն վաշելապէս կամարացած: Նա հագած էր մի կապտագոյն մետաքսեայ աչգահանդերձ (peignoir) և այդ էր նորա ամբողջ հանդերձը. պարանոցը և ոտները մերկ էին, և նորա կակուղ, բարակ շորի միջից երբեմն գոգունի կերպիւ երևում էր նորա մաքմանի նուրբ քնքշութիւնը: Մեր մէջ տեղի ունեցած խօսակցութիւնը նոյնպէս չեմ կարող պարզել ինձ. միայն այնչափ զիտեմ, որ մենք նշանուեցանք և միմեանց զգուսն էինք ուրախ և երջանիկ, սրտաբայ և սրտագին, ինչպէս փեսացու և հարսնացու, այն մինչև անգամ ինչպէս եղբայր և քույր: Սակայն երբեմն մենք ամենաին չէինք խօսում, նայում էինք միմեանց աչքերին և այդ երջանկացնող հայեացքի մէջ մտնում չափաւան... Թէ ինչպէս զարթեցի, նոյնպէս չեմ կարող ասել, բայց դեռ ևս երկար ժամանակ զգում էի այդ սիրոյ երջանկութիւնը: Երկար ժամանակ ես արեցած էի այդ անխելի բերկրութիւնով, տառապած սրտիս խորքը լի էր երանութեամբ, ինձ անձանթ մի ուրախութիւն տարածուել էր բոլոր զգացութեանցս մէջ, ես գոհ և ուրախ մնացի, թէ և իմ սիրուհուն ալ ևս չետեսայ երազումս: Սակայն միթէ նորա հայեացքի մէջ չէի վաշել չափաւանականութիւնը: Նա ճանաչում էր ինձ և զիտէր, որ ես կրկնութիւն չեմ սիրում:

Ճշմարիտ որ, գոչեց Մարիամը, դուք մի homme à bonne fortune էք... Սակայն ասացէք ինձ, օրիորդ Լօրանսը մի մարմարեայ արձան էր, թէ մի պատկեր, մի ննջեցեալ, թէ մի երազ:

— Գուցէ այդ բոլորը միասին, պատասխանեց Մաքսիմիլեանը լրջօրէն:

— Ես կարող էի երևակայել, թանկագին բարեկամ, որ այդ սիրունին շատ կասկածելի նիւթից պէտք է լինէր կազմուած: Երբ կ'պատմէք ինձ այդ պատմութիւնը:

— Վաղը: Այդ պատմութիւնը երկար է և այսօր չոգնած եմ: Ես օպերայից եմ գալիս և ականջներս լի են երաժշտութեամբ:

— Այժմ դուք չաճախ էր օպերա գնում, և ես կարծում եմ, Մաքս, որ դուք գնում էք աւելի տեսնելու, քան լսելու համար:

— Դուք չէք սխալուում, Մարիամ, իրաւ որ ես գնում եմ օպերա գեղեցիկ իտալոհիներին դէմքերը զիտելու: Հարկաւ, նոքա թատրոնից դուրս ևս բաւականին գեղեցիկ են, և մի պատմաբան նոցա դէմքերի գծագրութեան իդէալականութիւնից կարող էր դիւրութեամբ անպացուցանել զարգացուցիչ արուեստների ազդեցութիւնը իտալական ժողովրդի կազմուածքի վերայ: Այստեղ բնութիւնը չետ է առել արուեստագէտներից այն դրամապուր, որ նա մի ժամանակ փոխ էր տուել նոցա, և տես, դրամապուր հիանալի կերպիւ է շահագործուել: Բնութիւնը, որ երբեմն արուեստագէտներին օրինակներ էր տալիս, այսօր ընդօրինակում է իւր կողմից—գորանից առաջացած հրաշալիքաբար գործերը: Գեղեցիկ համար ունեցած զգացութիւնը արմատացել է ամբողջ ժողովրդի մէջ, և ինչպէս երբեմն մարմինը ազդում էր հոգու վերայ, այնպէս ևս այժմ հոգին է ազդում մարմնի վերայ: Եւ անպատու չէ անցնում այն գեղեցիկ մագոնաների և սրբազան պատկերների առաջ աղօթելը, այդ պատկերները տուր պաւորում են փեսայի սրտում, մինչդեռ հարսնացուն ազդում է գեղեցիկ սրբերի պատկերներից: Այդպիսով յառաջացել է այդտեղ մի մարդկային սերունդ, որ աւելի գեղեցիկ է քան այն շնորհալի երկիրը, ուր ծաղկում է, և քան այն արևաշատ երկիրը, որ շրջապատում է նորան իւր շողերով ինչպէս մի ոսկեայ շրջանակ: Տղամարդիկ ինձ երբէք չեն հետաքրքրում, եթէ նոքա նկարուած կամ քանդակուած չեն և ձեզ եմ թողնում, Մարիամ, չափշտակուիլ այն գեղեցիկ, քաղցրաբարոյ իտալացիներով, որ այնպիսի սաստիկ սև մորուս, համարձակ, ազնիւ քիթ և մեղմ լսելացի աչքեր ունին: Ասում են, թէ լոմբարդացիք ամենագեղեցիկ տղամարդիկն են: Այդ խնդիրն ես չեմ հետազօտել, միայն լոմբարդացի կանանց մասին մտածել եմ լուրջ կերպիւ և սրբա, այդ ես շատ լաւ նկատեցի, իրաւ ոչ այնպէս գեղեցիկ են, որ համապատասխանում են իւրեանց հուշակին: Սակայն նոքա արդէն իսկ միջին դարերում պէտք է որ բաւականին գեղեցիկ լինէին: Փրանցիսկոս I-ի մասին պատմում են, որ Միլանի կանանց գեղեցկութեան համբաւը՝ նորա իտալական արշաւանքի գաղտնի պատճառն է եղել. ասպետ թագաւորը հարկաւ հետաքրքիր էր իմանալու՝ թէ արդեօք իւր կնքահօր ազգականներն իւրեանց համապատասխանող գեղեցկութիւնն ունին... Խեղճ մարդ. այդ հետաքրքրութիւնը նորան շատ թանկ նստեց Պաւլիայի ճակատամարտում:

— Բայց որչափ գեղեցիկ են այդ իտալոհիներն, երբ երաժշտութիւնը լուսաւորում է դոցա դէմքերը: Ես ասում եմ. «լուսաւորում է», որովհետև երաժշտութեան ազդեցութիւնը, որ նկատեցի օպերայում գեղեցիկ կանանց դէմքերի վերայ, բոլորովին նմանում է այն լուսոյ և ստուերի էֆֆէկտին, որ զարմացնում են մեզ, երբ մենք զիշեր ժամանակ ճրագի լուսով արձաններ ենք զիտում: Այդ մարմարեայ պատկերները երկիւղ ազդող ճշտութեամբ յայտնաբերում են մեզ իւրեանց մէջ ապրող ոգին և իւրեանց սարսափելի համբաղտնիքները:

Թարգմ. օր Մ. Մատինեանց:

(Կը շարունակուի):

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԻՋԽԱՆ ԲԻՍՄԱՐԿԸ ԵՒ ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ

Այս տարի Ապրիլի մէկին Ն. Տ. Գերմանական ազգը կրկին անգամ ազգային տօնախմբութիւն դարձրեց իշխ. Բիսմարկի ծննդեան 75 ամեակը (ինչպէս 1885 թուին տօնեց նորա 70 ամեակը), թէպէտ այս անգամ իշխան Բիսմարկը հեռացրած էր պետական գործերի ղեկավարութիւնից: 2ը նաչած այդ հանգամանքին իշխ. Բիսմարկը այդ օր ստացաւ աշխարհիս ամեն կողմից մօտ 2000 հեռագիր, 204 նամակ և հարիւրից աւելի ուղերձ: Այդ աստիճանի համակրանք և այն էլ, անխտիր, թէ օտարներէից և թէ համազգիներէից, դէպի մի անձնաւորութիւն, որ շատ քիչ գործել է օտարներէ մարդկութեան օգտին, այլ ընդհակառակ, կարծես ձգտում էր մարդկութեանը ծառայեցնել իւր հայրենիքի շահերին, և այն էլ մի այնպիսի ժամանակ, երբ նա հրաժարուած է պաշտօնից և մասնաւոր մարդ է դարձել, ուրեմն նորանից այլ ևս չեն վախենում, այդ բոլորը ցոյց է տալիս, որ այդ մեծ մարդու արածը ունի մի ներքին գաղափարական իմաստ, մի սկզբունք, որ հաւասարապէս համակրելի է ամեն տեղ: Իշխ. Բիսմարկի թշնամին թէ բարեկամը հաւասարապէս իրոստովանում են, որ նա շնորհիւ իւր հանձարաւոր խելքին և անսահման հայրենասիրութեան ստեղծեց գերմանական միութիւնը: Ահա սա է այն գլխաւոր կէտը, որ ի ռնարհեցնել է տալիս ամենքին նորա հանձարի առջև:

Մեր ցանկութիւնն է կարճառօտ պատմել մեր ընթերցողին իշխան Բիսմարկի կենսագրութիւնը, շեշտելով նորա կեանքի և գործունէութեան այն կէտերը, որոնք աւելի արտայայտում են նորա կեանքի այդ գլխաւոր ձգտումը:

Իշխան Բիսմարկը (Օտտօ-Եղուարդ Լէօպօլդ) ծնել է ձէնհաուզենում 1815 թուին ապրիլի 1-ին, մի չարագուշակ օր, երբ մարդիկ միմեանց խաբում են: Գուցէ դորանից (!!) էր կախուած, որ նա մեծ դիւանագէտ դարձաւ, լատիններէն մի խօսք կա՝ դիւանագէտների մասին, թէ diplomatus est vir bonus peregre missus ad rei publicae causa mentiendum. դիւանագէտը մի բարի մարդ է, արտասահման ուղարկուած, որ ստէ (այսինքն խաբէ ամենքին) յօգուտ իւր պետութեան...

Բիսմարկի ծնողները հին ազնուական ցեղից են, որոնց տոհմական անունը յիշվում է 13-դ դարում: Տարրական ուսումից յետոյ 13 տարեկան Օտտօյին տանում են Բերլին և տալիս են մի պանսիօն, ուր նա մեծ եռանդով ուսանում էր գերմանական ազգի պատմութիւնը: Աւարտելով գիմնազական դասընթացը նա մտնում է Գեօտինգէնի համալսարան, ուր մնում է երեք կիսամեակ, այդ ժամանակ, ասում են նորա կենսագիրները, նա ունենում է 29 մենամարտութիւն, իսկ պրօֆէսսօրը վկայութիւն է տալիս, թէ «ես երբէք չեմ տեսել այդ երիտասարդին դասախօսութեան ժամանակ»: Այդ տեղից անցնում է նա Բերլինի համալսարան, ուր շարունակում է ուսումը և 1835 թ. իրաւաբանական բաժինը վերջացնելով՝ պետական քննութիւն է տալիս և անմիջապէս պետական ծառայութեան մտնում, դատաստանական քարտուղարութեան՝ պաշտօն ստանում:

ԲԻՍՄԱՐԿԻ ՊԱԼԱՏԸ ԲԵՐԼԻՆՈՒՄ:

Սակայն շուտով նա թողնում է պետական ծառայութիւնը և բնակելով իւր Kniphof անունով կալուածքում սկսում է երիտասարդական անկարգ կեանք վարել, այնպէս որ շրջակայքում ծաղրելով նորա կալուածքը անուանում էին Kneiphoff kneipe (նշանակում է պանդօկ): 1845 թուականին մեռնում է նորա հայրը և Օտտօ Բիսմարկը իւր եղբօր հետ միասին ժառանգում են ձէնհաուզէն իրանց տոհմական կալուածքը: Այստեղ սկսում է նա իւր քաղաքական գործունէութիւնը, սր նորան այնպիսի մեծ ապագայ էր խոստանում: Պէտք է նկատել, որ քէփի ու արբեցողութեան միջնա-ժամերում որոնց փոխարէն նա վաստակեց գիծ Բիսմարկ (toller Bismark). նա շատ կարող էր և ուսումնասիրեց ի միջի այլոց գերմանական փիլիսոփայութիւնը: 1847 թուին նա բաւականին դժուարութեամբ ամուսնացաւ (ոչ ոք չէր վստահանում «գիծ» Բիսմարկին աղջիկ տալ) և մի փոքր խելքի գալով՝ սկսեց աւելի լրջութեամբ վերաբերուել իւր հասարակական գործունէութեանը:

Քաղաքական աշխարհադէպը թեմբ Բիսմարկը այդ ժամանակ ստանալով էր խիստ պահպանողական պրոուսական այն կուսակցութեանը, որ անուանվում է «իւնկերական» և ամեն տեղ անվախ չաչտնում էր իւր այդ համոզմունքները: 1848 թուին, երբ Ֆրիդրիխ Վիլհելմ IV թագաւորը ժամանակի յեղափոխական շարժումներից դրդուած ստիպուեց սահմանադրական փոխել պրուսական ինքնակալութիւնը, Բիսմարկը առանց վախի բողոքեց թէ: «Անցեալը թաղուած է, և ես սրտանց ցաւում եմ, որ ոչ մի մարդկային ոյժ անկարող է չարուցանել նորան, երբ ինքը թագաւորը հող ածեց իւր գերեզմանի վրայ»: 1848 թուին Բիսմարկը աշխատում է, որ սահմանադրութեան մշակման համար կազմած ազգային ժողովի անդամ ընտրուի, բայց նորան սեւացրին, սակայն մեծ ջանքով նա սկսեց շարունակել իւր քաղաքական գործունէութիւնը և նոյն ժամանակ մի լրա-

գիր հիմնեց «Նոր պրուսական օրագիր» անունով: 1849 թուին նա ընտրուեց պարլամենտի անդամ և այդ ժամանակից սկսուեց նորա փառաւոր քաղաքական գործունէութիւնը:

Մինչև 1851 թ. մայիսին Բիսմարկը շարունակում է պարլամենտում պաշտպանել պրուսական թագաւորների ինքնակալութիւնը, թէ նոքա միշտ «ողորմութեամբն Աստուծոյ» թագաւորներին եղել ուստի չէ կարելի նոյն սահմանադրական կարգ ու կանոնը ներմուծել: Պրուսիայում, ինչ որ գործադրվում է Փրանսիայում, Անգլիայում և այլն: Նոյն տարի մայիսին, Բիսմարկը ստանում է նոր դիւանագիտա-

կան պաշտօն Փրանկֆուրտեան սէյմում, սկզբից իբրև առաջին քարտուղար, իսկ յետոյ իբրև պրուսական հաւատարմատար: Ութը տարի շարունակեց նա այդ պաշտօնը: Այդ ութ տարուայ ընթացքում նա մշտապէս ծանօթանում է հանրագերմանական գործերին և այդ ժամանակ կազմում է իւր ճրագիրը գերմանական ազգի ապագայի մասին:

Իմ ութամեայ փորձից, գրում է նա Պետերբուրգից արտաքին գործոց նախարարին, 1859 թ. մայիսի 12-ին, ես այն եզրակացութեանը եկայ, որ Գերմանիայի աշխարհում դաշնակցական հիմնարկութիւնները միմիայն ծանրութիւն են պատճառում Պրուսիային... ձնորհիւ այդ հիմնարկութիւններին մենք միշտ մեզ դէմ ունենք ահագին մեծամասնութիւնը գերմանական երկրներին, որոնց ամեն անգամ մեր դէմ մղում է Աւստրիան իւր անչափ փառասիրական ձգտումները շնորհիւ:

Յետոյ բացատրելով, որ որքան կարելի է շուտով պէտք է ազատուել այդ կապանքներից՝ նա շարունակում է.

«Ես տեսնում եմ, որ մեր դաշնակցական չարաբերութիւնները Պրուսիայի մի հիւանդութիւն է, որ

ընտրողական օրէնք, քան այդ երեք աստիճանեայ սիստեմը *):

Նոյնպէս Բիսմարկին պէտք է վերագրել և այն ձևը գերմանական միութեան (federation), որով նա աւելի նմանվում է Միացեալ Նահանգների դեմոկրատիական ուղղութեանը, քան անգլիական կամ մի այլ սիստեմի: Աւելացրէք սորա վրայ որ աշխատաւորների կեանքի և աշխատութեան հովանաւորութիւնը մի այնպիսի լայն ուղղութիւն ստացան Գերմանիայում, որով նա աւելի բարձր է նոյն իսկ Փրանսիայից և աւելի բարձր կը լինէր, եթէ ազատամիտ անուանւածները չը դիմադրէին նորա շատ ու շատ լաւ ճրագիրներին:

1855 թուին ապրիլի մէկին գերմանական ազգը տօնելով իշխան Բիսմարկի 70 ամեակը իբրև ազգային մի պարգև նորան նուիրեց ձէնհաուզէնի այն կալուածքը, որի պատկերը մենք այսօր գետեղում ենք «Արձագանքում»: Սակայն ոչ մի պարգև չէ կարող վարձատրել այն մարդկային վեհ զգացմունքին, որ նա հեռանալով այս պետական գործերից մի գեղեցիկ խորհուրդ է ունենում իւր սրտի մէջ: Թէ... երբ որ կ'անցնին ամիս ու տարի կը մամուռի գերեզմանը, այս տարի նորա չիշատակը մոռացութեան չի տրուի: Իշխան Բիսմարկը հոգու հանգստութեամբ կարող է կրկնել

Exegi monumentum aere perennius
regalique Situ pyramidum aetius.

Կ. Ե.

ՄԵՐ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐԸ

ՀԱՂԱՐԾՆԻ ՎԱՆՔԸ

(Տես պատկեր եր. 1)

Մենաստանս շինուած է ամուր քարաժայռի վերայ, շրջապատուած բարձր լեռներով: Դիլիշանից այս վանքը հեռու է 11 վ. 6 վ. դնում է արքունական ճանապարհով և 5 վ. վանահօր բացած անտառային ճանապարհով: Վանքից 3 վ. հեռու մի ընդարձակ գիւղատեղ են ցոյց տալիս, ուր բնակել են հայեր և որոնց հանգստարանը մինչև այսօր երևում է անտառի ծառերի մէջ. այս գիւղի աւրելով վանքը զրկուած է հայ գիւղերի մերձաւորութիւնից:

Մենաստանն ունի երեք եկեղեցի - սուրբ Աստուածածնի, սուրբ Գրիգորի և սուրբ Ստեփաննոսի: Աւագ տաճարն առաջինն է, երեք եկեղեցիքն ևս սրբատաշ և կոթածոյ քարաշէն և ընտիր ճարտարապետութեան արգասիք. փառաւոր է մանաւանդ սուրբ Աստուածածնի կա-

թողիկէ և սուրբ Գրիգորի ընդարձակ գաւիթը, չորս միակտուր մեծամեծ սիւների վերայ: Սուրբ Գրիգորի եկեղեցին փոքր է շատ, և այդ պատճառով սեղանի և դասի մէջ այնքան անձուկ է տարածութիւնը, որ սեղանը բարձրանալու համար խորանի առաջից աստիճաններ թողնել զէպի սեղանը չեն կարողացել և սեղանի մէջտեղից են թողել երեք աստիճան բարձրանալու: Աստուածածնին եկեղեցուց հարաւային դուռը նուրբ քանդակներով է զարդարուած, դրան ճակատին փորագրուած է ձի: Նոյն դրան ձախակողմը կայ մի գերեզման, որի քարը մի գրծով մէջտեղից բաժանուելով ցոյց է տալիս, որ ամփոփում է իւր ներքև երկու ննջեցեալներ միասին: Քալալեանցը կարծում է այդ Խաչատուր վարդապետին — «Խորհուրդ խորին» սքանչելի երգի հեղինակինը, բայց այդ սխալ է, նախ՝ որ երկու են թաղուածներն և ոչ մի (ինչպիսի տապանաքարեր երևում են և ուրիշ տեղեր զոյգ ննջեցեալների վերայ): Երկրորդ՝ ող Կիրակոս Գանձակեցին Խաչատուր վարդապետի գերեզմանը դնում է տաճարի արևմտակողմին: Յիշատակեալ զուգակիր գերեզմանի ճակատին սրբատաշ պատուանդանի վերայ բազմեցրած կայ մի նրբաքանդակ ընտիր խաչքար. խաչքարի պատուանդանին կից կանգնած կայ մի քար, որի վերայ փորագրուած են երկու վեղարաւոր կրօնաւորներ փրկւոյնը ծածկած. նոցա մէջտեղ նոյնպէս փորագրուած է տաճարի պատկերն, որի սրածայր կաթողիկէի վերայ սաւառնել, իջել է արծուին և փարում է խաչին. վարդապետները ձեռքերը մեկնած դէպի վեր՝ ցոյց են տալիս արծուին: Աւանդութիւնը պատմում է, որ տաճարի օծման հանդիսին այդ երկու սրբակեաց կրօնաւորները նկատում են Հոգին սուրբ արծուակերպ իջած կաթողիկէի վերայ և սկսում են ուրիշներին ևս մատնացոյց անել. արծուի սաւառնելու և թռիչքի պոռոտները անուանել են խաղ արծուի, որից և մենաստանը կոչուել է Խաղարձին կամ Հաղարձին *): Եթէ այս քարը տաճարի միւս տեղերից չէ բերուած և բուն սկզբից այստեղ է հաստատուած, պիտի համարել ուրեմն, որ չիշատակեալ զուգաքար գերեզմանը այն երկու ճգնակիր կրօնաւորներինն է, որոնք ժամանակակից են եղել տաճարի օծման և հաւանօրէն՝ հիմնարկութեանը, որոնց սրբութեան համբաւը այդ աւանդութեան է արժանացել նորանց:

(Արծագանք 1888 № 8):

Ա.Լ.ԷՔՍԱՆԴՐ ՄԱՍԿԵՂՈՍՅԱՆԻ ԵՒ

ԲԺԻՇԿ ՓԻԼԻՊՊՈՍԸ

Պատկեր Հ. Սեմիրազսկու:

(Տես պատկեր եր. 8, 9)

Լեհացի Հէնրիխ Սեմիրազսկին մեր ժամանակի նշանաւոր նկարիչներից մէկն է: Դեռ ևս շատ երիտասարդ հասակում նա գեղարուեստական ասպարէզ դուրս եկաւ իւր «Ալէքսանդր Մակեդոնացին և իւր բժիշկ Փիլիպպոսը» պատկերով, որ նա նկարել է Կվինտոս-Կուրցիոսից քաղած մի թեմայով:

Կվինտոս-Կուրցիոսի III գրքի մէջ կա մի զրոյց հետեւեալ բովանդակութեամբ:— Երբ երիտասարդ Ալէքսանդրը իւր զօրքերի զլուխն անցած, պատերազմելով Դարիոսի հետ, հասնում է Կիդնա գետին, այստեղ լողանում է և հիւանդանում: Փիլիպպոսը, որ Ալէքսանդրի մանկութեան հասակից արդէն նորա բժիշկն էր եղած, սկսում է նորան դարմանել: Յանկարծ մի ոմն Պարմինիան անուշով մարդ նամակով յայտնում է Ալէքսանդրին, թէ Փիլիպպոսը կաշառուած է Դարիոսից նորան թուանաւորելու: Մակեդոնացին, սակայն, ընդունում է դեղը, և ընդունելուց յետոյ, նամակը տալիս է Փիլիպպոսին կարդալու. արտասանելով այս հռչակաւոր խօսքը.

«Լաւ է մեռնեմ մի ուրիշ մարդու չարակամութիւնից, քան դէպի մարդիկ հաւատ չ'ունենալուց»: Մի քանի ժամանակ անցած Ալէքսանդրը առողջանում է:

Հարկ ենք համարում աւելացնել, որ այս պատկերը քարի վրայ նկարել է նոյն ինքն պ. Սեմիրազսկին:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հ. Աւոնդ վ. Ալիշանի յիսնամեակը:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.— Խրիմեան հայրիկի 70 ամեակը: Վանքում թաղուելու նշանակութիւնը: Եղիշէի աշխարհաբար թարգմանութիւնը: Չահագեղանեանի կտակը: Չամախու թեմական դպրոց: «Վարժուհի»: Նամակ խմբագրութեան: «Հոգեհան»:

ՖԵԼԻՔՏՕՆ.— Զուր յոյսեր: Փլօրէնտեան գիշերներ:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.— Իշխ. Բիսմարկ:

ՄԵՐ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐԸ:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

Խմբագիր-հրատարակիչ

ԱՐԳԱՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

*) Տես այդ նշանաւոր ճառի շարունակութիւնը Градовский, Германская Конституция հատ. II եր. 108. Նա խօսեց ազատամիտ պատմաբան Զիբելի գէտ:

*) Սակայն ուղիղ պիտի լինի Հողարձին, ինչպէս անուանում են Կիրակոս, Համբան և ուրիշները:

Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Թ Ւ Ի Ն Ն Ե Ր

ՀԱՆԴԵՍ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ և ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒԻ

Երբորդ և չորրորդ զրքերը լույս կը տեսնեն ներկայ 1890 թ. կանոնադրադէս իւրաքանչիւր կիսամեակում: Ամեն մի գիրքը բաղկացած կը լինի 22-25 թերթից, բաժանորդագիրն է երկու զրքի համար 3 ընթել, իսկ առանձին ամեն մէկը 2 ը.

Յանկայողները գիմում են հետևեալ հասցեով. Москва, Газетный пер., д. Леонозова, Типография М. Бархударяна.

ՄԿՐՏԻՁ ԲԱՐՔԱՐԻԱՐԵԱՆ:

ԾԽԱԽՈՍԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆԱՏԵՐ

ՀԱՄԱՐՁՈՒՄ ԷՆՓԻԱՃԱՆՅԻ

Խանութներում ընդունվում են պատուէրներ թիւթիւն և ծխախոտ պատրաստելու

Պարոն սպասւոյնէջ՝ պատուէրները կատարվում են ամենայն ճշգրտութեամբ և մատչելի գներով. արժանի են ուշադրութեան Ֆունտը 3 ը. 20 կ. արժողութեամբ և աւելի թանկ թիւթիւնի տեսակները: Վաճառվում են

մեծ քանակութեամբ Հալանայի, Վարշավի եւ Բիւրայի սիգարներ: Նոր բացուած խանութը գտնվում է Կալվինսկի փողոցում, տ. Կ. Զուբալովի, Թիֆլիզի ժողովարանին կից: Նախկին խանութը — „Վովկաս“ հիւրանոցի տակ:

Գործարանը հիմնուած է 1851 թ.: Արժանացած է երկու արժաթեայ մեդալների 1861-ին և 1863-ին և մի ոսկեայ մեդալի 1889-ի Վովկասի ցուցահանգիստին:

ԿԵՆՏՐՈՆ՝ ԿԱՆ ԴՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՅՈՒՄ

Ծախվում են ի միջի այլոց հետևեալ ՆՈՐ ԳՐԿԵՐԸ

- ԷԻՄՈՆԴՈ ԴԷ — ԱՄԻՁԻՍ, Սիւր — 1
- Վարդանան Գ. Թարգ. գերման., Արեւելեան Վիպաշխարհ, պատկերազարդ Ա. գիրն է. — 20
- ԲԱՐՔԱՐԻԱՐԵԱՆ Դ. Բարեպաշտ Դարբին, առակ չափահասների համար. գ. — 60
- ՓՆՆԵԱՆ Թ., Մէլի, պարբերական հայ-պէրսական հիւնէի գիրն է. — 25
- ԱՐԵՂԵԱՆ Մ., Դաւիթ և Մէլի, ժողովրդական դիւցազնական վէպ. գիրն է — 35
- ՀԱՆՈՒՄԵԱՆ Ս. Մանի, ժամանակակից վէպ. գիրն է. — 40
- ԴԱՐԲԻԷԼԻ Ա., Բարեպաշտ Դարբին, Էլի. Թարգ. ձահուղաղեանի. գ. — 60
- ԱՏՐՊԵՏԵԱՆ Ս., Խէ — Կարպետ, վէպ հայ կաթողիկոսների կեանքից. գիրն է 1 —
- ՄԱԿԱՐԵԱՆ Ս. Օր., Թաշի ծամանի երգեր գիրն է. — 50

ՊԱՀԵՍՏ

Գ. Աղեյխանեանի եւ Ընկ.

ԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐԻ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԵԱՆՑ

Երևանեան հրատարակի և Միջի փողոցի անկիւն, նախկին տուն գետերալ Տէր — Ասատուրովի:

ՊԱՏՐԱՍԻ ԿՈՂԻԿՆԵՐ տղամարդկանց և կանանց ամենանոր տարազով. մանրածախսը կատարվում է գործարանի գներով:

ԿԱՂՈՒԵՂԷՆ ԱՊՐԱՆՔ. սպիտակ և սև իւֆտ, ամէն տեսակ ձիակաշի, ապօլիա, սափեան, շաղրէն, իւֆտի վիտեաթկաներ, պօլուվալ, սլադօշլա, թամբի և սիրոմեատնի կաշիք:

ԹԱՂԻՔԷ ԳՈՐԾՈՒԱԾՆԵՐ. ամեն տեսակ թաղիք և լեզղու ետինջիններ: Դիւաւոր դրասենեակը գտնվում է կաշուէ գործարանի շինութեան մէջ.

Թիֆլիս, Երևանի շօսէ, սեփական տուն: (4—10)

ՐՕՍԻԱ

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ՀԱՏԱՏՈՒՄ 1881 թ. ՊԵՏԵՐԲՈՐԳՈՒՄ, ՄԵԾ ՄՈՐՍԿԱՅԵԱ ՆՁ 13.

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԵՒ ՊԱՀԵՍԻ ԴՐԱՄԱԴՂՈՒԹՅՈՒՆ 11,000,000 ՐՈՒԲԼԻ

ԿԵԱՆՔԻ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ

Ձեռնտու պայմաններով և ապահովողների մասնակցութեամբ ընկերութեան շահերին

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ ԴԺԲԱՂԴ ՊԱՏԱՀԱՐՆԵՐԻՑ

Ինչպէս առանձին անձինքների, նոյնպէս և հաւաքական ապահովութիւն գործարաններում ծառայողների և բանւորների, — ապահովութեան վճարների կրճատումով զիւլիգենտի շնորհիւ:

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ ՀՐԴԵՅԻ ԴԵՍ

Ամենայն տեսակ շարժական և անշարժ գույքերի

Ա. ՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ ՏՐԱՆՍՊՈՐՏՆԵՐԻ

ԳԵՏԱՅԻՆ, ՅԱՄԱԳԱՅԻՆ ԵՒ ԾՈՎԱՅԻՆ.

Այն անձինքը, որոնք կամենում են ապահովել կամ զանազան տեղեկութիւններ ստանալ պէտք է գիմեն Վարչութեանը Պետերբուրգում (Մեծ Մօրսկայա, ՆՁ 13) կամ գործակալ Վ. Լ. Պօտկովին և Է. Բ. Գօլդֆարբին Թիֆլիզում (Սօլօլակի փող. տուն իշխան Մեիլքովի, ՆՁ 10). և կամ Կաշարութեան այլ քաղաքներում գտնուող գործակալներին:

Երկաթուղիներով և շոգենաւների վրայ ճանապարհորդողներին դժբաղդ պատահարների դէմ ապահովելու տոմսակները կարելի է նոյնպէս ստանալ երկաթուղու կայարաններում, շոգենաւների գրասենեակներում և Ռուսաստանի քաղաքների գլխաւոր հիւրանոցներում:

Ամենայն տեսակ բրոշուրներ ուղարկվում են պահանջողներին ձրիաբար:

(25—2)

Կ Ե Ն Տ Ր Ո Ն Ա Կ Ա Ն
Գ Ր Ա Վ Ա Ճ Ա Ռ Ա Ն Ո Յ Ո Ւ Մ

ԾԱՆՎՈՒՄ ԵՆ Ի ՄԻՋԻ ԱՅԼՈՅ ՀԵՏԵՒԵՍԼ

ՆՈՐ ԴՐՔԵՐԸ

Ե. Մ., Փաւստոս Բիւզանդ.	— 50
Փափաղեանց, «Լալօ» թիւրքահայերի կեանքից	— 05
Դէ ամիչիս, «Ապէնիսներից մինչև անդերը», թարգ. Փ. Վարդանեանի	— 20
Ջիլլեր, «Ուազակներ», ողբերգութիւն, թարգմ. Փ. Վարդանեանի	— 50
Սարգսրեանց, «Զուարճալի ժամեր», ժողովածու Հանելուկների, բառախաղների, խաղերի, խնդիրների, Բերուաների, Ֆոկլուաների, կատակների, անեկդոտների և այլն մասն I	— 40
Նոյնը «Բանալի» «Զուարճալի ժամեր» մ. II	— 10
Լէօ, «Կորածներ» (վէպ)	— 50
Նոյնը, «Վաճան Մամիկոնեան» (Հայոց պատմութիւնից)	— 25
Ազաթեան, «Ուսումն Մայրենի լեզուի», III դիրք, 3-րդ տպ. 1890 թ.	— 55
Ազանեան, «Կրօնի Գասաղիրք» III տար. ուսումն, 3-րդ տպ. 1890 թ.	— 55
(փոփոխած նոր ծրագրի Համեմատ.	— 25

ՃԱՆԱՊԱՐՀԻ ԾԱՆՔԸ ԳՆՈՂՆԵՐԻ ՎԵՐԱՅ Է

ԻՐԱՆԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆ Յ. ԹԱՅԻՐԵԱՆՆԻ Կ. ԱԼԻՍԵԱՆԻ

Գնելով 1880 թուից գոյութիւն ունեցող Մղբերովի իւղի գործարանը, մենք ոչինչ միջոց չ'իւնայեցինք կատարելագործելու արդիւնաբերութիւնը և յատկապէս Մարսելից մասնագէտ ապարեցինք:

Ներկայումս մենք արդիւնաբերում ենք հաւնջուի 3-է (գէյթունի) հաւնջուի:

Հասնի վրայ, հեռախոսային, իսկ փոքր քանակութեամբ գնող ցանկացողները կարող են զիմել Բարսիլոնայի հասարակած Կալիֆոռնիայի Ինքնիշխանական Խառնուրդ (Երևանեան Հրապարակ, տուն Ջակելու) և Սալգատսկի բազարի հաւնջուի Բարսիլոնայի:

(գորու սէլի) իւր հեռախոսային համար և այլն իւր: Գումարով առնողները պէտքէ զիմեն գործարանը, որ գտնվում է Երևանում:

ԹՂԹԻ ՊԱՀԵԱՏ

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԱԾ ԴԻՏԻԱՏԿՈՎԱԿՈՒ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐԻ

Ունի փոստի, գրելու, գրքերի, լրագիրների, ծխախոտի գոյնաւոր, կազմի և ուրիշ տեսակ թղթեր. ծախվում են գործարանի գնով. կան նոյնպէս և մեծ քանակութեամբ գրելու պարագաներ:

Թիֆլիս. Դպրոցական փողոց. Թիֆլիսի Ազնուականների կալուածական բանկի տուն:

(4—20)

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ
ԶՈՒՍԱՐՃԱԼԻ ԺԱՄԵՐ

Վերնագրով մանկական դրոշմը

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

Հանելուկների, բառախաղերի, խնդիրների, խաղերի, բերուաների, կատակների, ֆոկլուաների և այլն. ընծայ մանուկներին:

Նոյնպէս նոցա բացատրութիւնները «ԲԱՆԱԼԻ» վերնագրով առաջին բրոշուրով:

Աշխատասիրութիւն

ԱԳԱՍ ՍԱՐԳՍԵԱՆԻ

Վաճառվում է «Կենտրոնական Գրավաճառանոցում» և պ. Յովսէփ Տէր-Յովսէփ փեանի ծխախոտի խանութում:

Գինն է ԵՐԿՈՒ ԴՐՔԻՆ ՄԻԱՍԻՆ 50 ԿՈՊԵԿ.

„ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԴՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՅԻ“

Հրատարակութեամբ լոյս տեսաւ

Կ Ր Օ Ն Ի

Գ Ե Ս Ե Գ Ի Բ Գ

Երրորդ տարուայ ուսումն
Երրորդ տպագրութիւն
(փոփոխած նոր ծրագրի համեմատ)
աշխ. Գինն է ԲԱՆԱՆԱՅ ԱՂԱՆԵԱՆՅԻ:
Գինն է 25 Կ.:

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԳԻՆԻՔ

Իշխան Իվան Բարսիլոնայի — Մարտիկ — Դիւրիւր և Մոնիսիւր կալուածքներից, որոնք Մոսկովայի ցուցահանդիսին ստացել են բարձրագոյն մրցանակը որ է Կայսերական Արժիւ:

Շ Ա Մ Ղ Ա Յ Ն

Գլխաւոր պահեստ Թիֆլիզում Գործիչների պրոսպեկտ, տուն իշխան Իվան Բարսիլոնայի — Մոնիսիւր Բաթանմունքներ՝ Պետերբուրգում (Մեծ Օրոսկայա, տուն Տերմինի), Մոսկովայում և Վարշաւայում:

ԲԱՐԵՊԱՋՏ ՄԱՐԴԻԿ, առակ չափահասների համար. Գ. Բարսիլոնայեանի

Գինն է 60 կոպ.

Վաճառվում է Կենտրոնական գրավաճառանոցում և Հեղինակի մօտ: